

BAJAI HONPOLGÁR

2012. október

XXIII. évfolyam 10. (263.) szám

Ára: 250 Ft

A bajai tanítóképző épülete egy régi (1907 körüli) képeslapon

Rendhagyó öregdiák találkozó a tanítóképzőben

A középfokú tanítóképzőre emlékeztek egykori diákjai

A megszokottaktól eltérő találkozó volt Baján augusztus 23-án az egykori preparandiában a Szegedi úton. A középfokú tanítóképzőben az 1938-1960 között végzett osztályok öregdiákjai találkoztak és emlékeztek egykori iskolájukra. A rendezvény ötlete egy évvel ezelőtt fogant a cikk írójának fejében Wass Albert *Búcsú elégia* című versének olvasása közben: „Komor falát a régi iskolának Kacagásunk többé nem csengi át.” Gondolta, dacol a költővel és kezdeményezi, hogy a bajai képző komor falát az egykori diákoknak nemcsak a kacagása, hanem vi-

dám éneke is zengje át. Ez persze inkább ürügy volt, az igazi indíték az iskola és az egykori tanárok iránt érzett hála volt azért, hogy egy nincstelen özvegyasszony hadiárva gyermekeként 1954-ben esélyt itt kapott arra, hogy a tehetségét használva az értelmiségi lét alsó szintjére felkapaszkodjon. Ezzel nem volt egyedül, mert akkortájt az értelmiségi és iparos származású tanulók mellett a munkás és paraszt szülők jó tanuló gyerekeit is várta a tanítóképző, hogy évek múlva tanyai, falusi iskolákba hivatástudattal és tenni akarással felvértezve bocsássa őket ki.

A találkozó célja: megemlékezés arról, hogy 90 évig volt középfokú tanítóképzés Baján, a 70-es, 80-as, 90-es éveket taposó, ebbe a tanítóképzőbe járt egykori prepák találkozója, közreműködésükkel a bajai középfokú tanítóképzés értékeinek áttekintése és bemutatása. A 90 évből az utolsó 22 évfolyamra tekintettünk vissza. 20 évfolyamot sikerült elernünk. Ezekben 491-en végeztek, és még élő 253 diáktársunkat találtunk meg itthon és szerte a világban. A nekik küldött meghívólevél mottója ez volt:

„Kérlek, hogy emlékezz, úgy ahogyan én,
Hisz prepák voltunk egykoron Baján.
Szebb volt a szép akkor, árny volt több
vagy fény,
S jobb vagy szebb lett-e velünk a világ?”
(Jacques Prévert nyomán)

A találkozón 87 egykori tanítóképzős jelent meg, a hozzátartozókkal, vendégekkel együtt 150-en voltunk. Külföldről Franciaországból, Svédországból érkeztek volt bajai képzősök. A legfiatalabbak is ma már 70 évesek, a legöregebb iskolatársunk a 86 éves Kiszler József volt, aki 1944-ben hagyta el a képzőt. Tanáraink közül ketten (dr. Balanyi László, Borsodi István) közvetlenül a találkozó előtt haltak meg, hárman élnek még, akik közül csupán Kamasz Margit tanárnő tudott részt venni az eseményen. Vendégeink között üdvözölhettük prof. dr. Sári Mihályt, az Eötvös József Főiskola rektori jogkörrel felruházott rektorhelyettesét, a sok tanítványa által tisztelt, nagyra értékelt és ez által szeretett egykori igazgató, Meleg József leányát, a gyakorló iskola 1950-es években masnis copfos, kedves, a gyakorlati órákon a kistanítót mindig segítő tanulóját, dr. Meleg Csilla egyetemi tanárt.

A délelőtti programban beszédek (megnyitó, köszöntések), kegyeleti megemlékezés, és A bajai középfokú tanítóképzés irodalomra, énekekre, zenére hangolva c. emlékműsor voltak. Emellett életmű és képzőművészeti kiállítást is megtekinthettek a résztvevők. Délután különböző termekben osztálytalálkozókat tartottak egyes évfolyamok. Az 1952-ben végzetek külön is megtartották a 60 éves, az 1957-ben végzetek az 55 éves érettségi találkozójukat.

Dr. Pap István köszönti a találkozó résztvevőit

A kegyeleti megemlékezés keretében az elhunyt tanároknak a legidősebb résztvevő, Kiszler József, a gyakorló iskolai tanítóknak Cseh Béla ny. gyakorló iskolai igazgató, az elment diáktársaknak a legfiatalabb résztvevő, Szalay Gyula gyűjtött gyertyát.

Az énekekre, zenére hangolás már a gyülekezés alatt elkezdődött, amikor egykori bajai képzősök szerzeményeiből, a képző kórusai által is énekelt énekkari művekből, iskolatársaink által szervezett és vezetett zenekarok műsoraiból volt válogatás hallható. A program a *Rigó, rigó...és A bajai képző tetejébe...* című diáknóták közös éneklésével, és Ady *Üzenet egykori iskolámba* című örökbecsű versével (dr. Rácz Fodor Sándor előadásában) kezdődött. Aztán dr. Pap István megnyitotta a találkozót. Elmondta, hogy az idő valamiféle különös erővel módosítja látásunkat, tudatunkat. Van, amit felnagyít, van, amit összebb zsugorít. Ma talán kisebbnek vagy nagyobb-

nak látjuk ezeket az épületeket, a képző sugárzó szelleme jelentősebbnek vagy jelentéktelenebbnek tűnik, mint akkor. Az évek gyorsulónak tűnő múlásával arányosan kezd hiányozni a múlt: a gyermek- és ifjúkor, az akkor nyugósnek érzett iskola, életünknek a régi helyszínei. És egyre gyakrabban emlékezünk. „A múlt taván csónakom hosszú nyomát hiába próbálnám eltakarni” – mondja egy cseh költő. Inkább fel-felidézünk azokat. Majd hozzátette, hogy „a mai nap folyamán annak a szellemi tőkének a termékei, eredményei kerülnek itt be- és felmutatásra, amelyeket a tanítóképző alapozott meg. Ha csak a teljesítményt nézzük, az is figyelemre méltó, de ha hozzátesszük azt a szinergiát, amit az osztályok kohéziója, a bajai képzős lét kapcsolatot teremtő ereje jelent, és azt, ami a tanítványokba általunk és belőlünk átment, nem kell az Alma Máternek szégyenkeznie. Nem a produkálók személye, hanem a produktumok az elsődlegesek, amelyek bizonyítják, hogy a bajai képző jó középiskola volt, az itt végzetek a társadalom számára hasznos emberek lettek. Ma sok középiskola büszke lenne, ha tudásban és emberségben olyan érettségizetteket bocsátana ki, mint akkor a bajai képző.”

Aztán prof. dr. Sári Mihály, a főiskola rektora köszöntőjében hangsúlyozta, hogy a múlt és a jelen találkozik most a „szent időben”, amikor az idő egy kicsit megáll, és egy korosztály életének a dombtetéről tekinthet vissza múltjára. Az elvégzett feladatok fontosak voltak a magyar társadalom számára. A „kis lámpások” kiléptek a képzőből, és az országnak, egy régióknak vagy csak Észak-Bácskának adtak fényt, de minden kistelepülésen ott voltak. Beszélte az Ady megfogalmazta „küldetéses vétóról”, a tanítói szent szerepről, amelyet a nevelő, az értékeket adó intézettől kaptak tanuló, mert olyan erkölcsi tartás birtoká-

A résztvevők elhunyt tanáraikra, iskolatársaikra emlékeznek

ba jutottak, ami alapján megtehették a „küldetéses vétót”, és mint fölkelet emberek a magyar társadalom számára a tudást tudták biztosítani.

Dr. Meleg Csilla pedig arról beszélt, hogy látta az új elsősöket megszeppent kisfiúkként érkezni oda, ahol ő otthon volt. A lelkében a tanítóképző ékszer, amely egész életét végigkíséri, és ennek az ékszernek a foglalatában olyan kistanító bácsikként vannak ott a mai öregdiákok, akik őt délelőtt tanították, délután pedig játszópajtásai voltak. Végül édesapjára az 1957. évi ballagáson mondott beszédét befejező idézettel emlékezett: „... az ember nem arra született, hogy legyőzzék ... Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.” (Hemingway)

Az osztályszervezők segítségével adatgyűjtés is folyt. Dr. Zorn Antal erről beszámolván elmondta, hogy 417 fő, a végzetek 70%-a hű maradt a pedagóguspályához, 55% az általános iskolához. Hogy mennyire nem zsákutca volt a középfokú tanítóképző – miként azt annak idején sok oktatáspolitikus, tantervi szakember hangoztatta – bizonyítja, hogy a végzetek 35%-a főiskolát, 15%-a egyetemet végzett. Az alapos felkészítést, amit az intézet kiváló tanárai biztosítottak, bizonyítja az is, hogy 88-an általános iskolai igazgatóként, 31-en szakfelügyelőként, szakértőként is helytálltak. 11-en középiskolai, 4-en főiskolai igazgatók lettek. A kollégiumok, az üttörőházak, művelődési házak, könyvtárak és egyéb művelődési- és sport intézmények, művészeti csoportok, szakkörök vezetőinek számát még megsaccolni sem tudjuk. Tudományos tevékenységet 32-en folytattak. Tudomásunk szerint a bajai képzősök közül egyetemi doktori fokozatot 29-en, kandidátusi tudományos fokozatot néhányan, PhD tudományos minősítést ketten szereztek (ittthon Kalmár Sándor, Stockholmban Balázs Péter kétszer is).

Néhány hivatás, foglalkozás a teljesség igénye nélkül, amelyet tanítóképzős alapról indulva, más irányban tovább tanulva élethivatásként folytattak az intézmény egykori növendékei: lett közülük római katolikus és református pap, kántor, orvos, építész-mérnök, karmester, karnagy, színházi zenei vezető, bázongorista, műszaki feltaláló, gazdasági igazgató, főkönyvelő, jogász és különböző szintű politikai vezető.

Dr. Kalmár Sándor pszichiáter *Gyökerek* című visszaemlékezésében arról beszélt, hogy itt nemcsak tananyagot, de lelki erőt, hitet és reményt is kaptak a tanulók. „Amikor a kollégium új igazgatója, Richnovszky Andor egy alkalommal megkér-

A szólísták a műsor végén együtt muzsikáltak

dezte, hogy mi akarok lenni, ha nem tanulok, meglehetősen szemtelenül először mondtam ki, hogy orvos, pszichiáter akarok lenni. Legnagyobb megdöbbenésemre nem nevetett ki, nem »hülyézett« le, hanem azt mondta, hogy ahhoz bizony sokat kell tanulni, és ha komolyan gondolom, akkor megbíz engem a betegfelelős feladat ellátásával. Hitt bennem, akkor talán még jobban, mint én magamban”. „Nemcsak tudást adtak át, de megtanítottak a mindennapi élet viselkedési formáira, az elemi kulturális szabályokra, kommunikációs lehetőségekre, ami növelte a magabiztosságot, javította az önértékelésemet, mert hittem, hogy bármit elérhetek a világban, ha akarom, ha hiszek benne, ha mindent megteszek érte.” „Akarom, mert ez bús merészség, Akarom, mert világ csodája: Valaki az Értől indul el S befut a szent, nagy Óceánba.” (Ady) „Legfontosabb gyökereim ebből az iskolából erednek, amire nagyon büszke vagyok” – foglalta össze mondandóját.

A délelőtti műsorban csak a képző volt diákjai szerepelhettek. Pávics György *Kései érettségi találkozónkra* című versét szavalta és az *Elmulás* című saját szerzeményét énekelte, dr. Rácz Fodor Sándor *Az állami tanítóképzéstől az Eötvös József Főiskoláig* című könyve alapján a bajai középfokú tanítóképzés történetén futott végig, dr. Balázs Péter *Hercegszántóról indultam* című könyvéből és Szóts György *Muzsikál a múlt* című novelláskötetéből bekezdések hangzottak el. Horváth Imre *Pitypang* című gyermekvers kötetéből válogatott verseket mondott. Kiszler József kántortanító német nyelvű egyházi éneket énekelte. Ürmös Lászlóné Váczi Mihály *Jegenye fényben* című versét szavalta. Hangszeres szólísták kedvenc hangszerükön klasszikusokat, népdalokat adtak elő. A fináléban a szólísták hét tagú zenekarrá álltak össze. *A direktor úr kiadta a pa-*

rancsot..., a *Pirzik, porzik...* és a *Vékony héja...* prepanótákat játszották, az öregdiák közönség pedig a dalokat úgy, mint egykoron, lelkesen énekelte.

A régi tanítóképző intézetek egyik jellemzője volt, hogy olyan „lámpásokat” képezték, akik a falu, a tanyaközpont kulturális életének is irányítói lehettek. A tanításon kívül a színjátszó körök vezetését is végezték. Rajzolni, festeni is kellett tudniuk, hiszen a díszleteket is ők készítették. Természetes, hogy egy-egy területen tehetségek is kiemelkedtek. Innen származott a képzőművészekké vált tanítók kiállításának ötlete. A kiállítást Szalay Gyula szervezte. A találkozó napján ősz hajú alkotók röpké óra alatt kiállítást rögtönöztek. Vezér Dezső, Mőzsi Szabó István, Kovács Ferenc, Gál István, Szalay Gyula festményeit hozta el, Kőhalmi Károly gyönyörű fafaragásait, Rácz Fodor Sándor virágfotó-

A kiállítás részlete

A kiállítási terekben baráti beszélgetésekre is lehetőség volt

it tárta a látogatók elé. Sántha Gergely szobrászművész Franciaországból érkezett, ő Kossuth-szobrát tette közszemlére. A kiállítás megtekintői büszkén szemlélték az alkotásokat, hiszen az alkotókkal együtt tanultak, az alkotásokat kicsit a sajátjuknak is érezték.

Az életmű kiállítás témaköre: megjelent könyvek, folyóiratokban közölt tanulmányok, zenei alkotásokat rögzítő kották, fotók, tárgyak, emlékek a társadalom életének bármilyen területén végzett tevékenységekről, amelyek egy volt bajai képzősnak a társadalom számára végzett hasznosságát reprezentálják. 42 volt diáktársunk 200-nál valamivel több kiállítási tárgyának egyharmada tudományos munkát publikáló kiadvány, a másik harmad más jellegű nyomtatásban megjelent alkotás volt, a

harmadik harmad tanítói vagy tanári tevékenységeket reprezentált. Az anyagok többségét a tulajdonosok hazavitték. Az itt maradók a főiskola könyvtárába és múzeumába kerültek.

Az esti vacsorára kevesen maradtak. A többség sietett haza. De ha a Kamarás vendéglő teraszáról hegedűvel kísért éneklő csoportot hallotta valaki, hát azok a legbőhémebb és leginkább kitartó bajai öregdiákok voltak.

Közel egy éve dolgoztak vagy tucatnyi-an azért, hogy sikeres legyen ez a nap. Köszönet illeti prof. dr. Majdán János előző rektort, aki a gondolat mellé állt, és személyes támogatásáról biztosította a szervezőket. Az Eötvös József Főiskolát a helyszín, a szükséges feltételek, a postai költségek biztosításáért. A szervezőbizottság tagjait a

szervezéssel járó fáradtságért, a műsorban részt vevőket a szereplésért, és a kiállításokra anyagokat hozókat, valamint a publikációs listákat küldőket.

Kár, hogy nem korábban jött a találkozó ötlete. Még többen lehetünk volna. Gyorsuló ütemben „mennek el” az egykori bajai prepák. Többen szerettek volna itt lenni, de az öregség, betegség miatt nem tudtak eljönni. Talán enyhítette bajaikat, hogy gondolatban együtt voltunk.

Minden „találkozó mindig első s egyetlen, mert nem tudható, hogy jövőre lesz-e újra”. (Gál Sándor) Ez a találkozó biztosan egyszerű és megismételhetetlen esemény volt. Ezért sajnáljuk igazán azokat, akik akartak, de nem tudtak itt lenni, és azokat is, akik valami miatt nem akartak eljönni.

Dr. Pap István

Igaz történetek egy tanyai iskola életéből

Élet a tanterekben és a falakon kívül

Bizony más, mint a falusi és város osztott iskolákban, ahol a tárgyi feltételek mások és sokkal jobbak.

A tanulók zöme hosszú gyaloglás után érkezik meg az iskolába. Pontosan jönnek, legyőzve a távolság, az időjárás és az útvisszonyok nehézségeit. A téli hideg napokban forró teával vártuk tanítványainkat, s a kályha tetején gőzölgő lavórban lévő forró víz melegítette fel a kisebbek átfázott lábait. Pedellus nem volt, de csengő sem, mely jelezte volna, hogy kezdődik a tanítás vagy vége az órának.

Az iskolának két tanterme volt: az egyikben az alsó négy osztály, a másikban a felső tagozatosok tanítása, nevelése folyt. Ahogy érkeztek a gyerekek, úgy néztük át folyamatosan az otthon elkészített feladataikat. Ez két szempontból is rendkívül fontos volt. Ellenőrizni tudtuk a feladatok elkészí-

tését, másrészt azok jó vagy hibás megoldása jelzés volt számunkra: mire ügyeljünk jobban a tanítási órákon, illetve a feladatok kiadásánál. Nem lehetett tovább haladni, amíg a megtanított anyagrészek nem voltak elég szilárdak.

Egy tanítási órán belül két feladatot kellett megoldani. Csak egy osztály tanulónak magyaráztuk az új anyagot, ismételtünk vagy gyakoroltunk. Ezt közvetlen órának, foglalkozásnak neveztük. A másik három osztály önállóan megoldandó feladatokat kapott az órarendben feltüntetett tantárgynak megfelelően. Ilyenek: a már tanult anyag feladatainak megoldása, a következő új anyag áttanulmányozása (vázlat), térképmunkák, fogalmazás stb. Minden osztály megkapta az önállóan elkészítendő feladatokhoz a szükséges szempontokat. Ez volt az ún. önálló óra. Amikor a

közvetlen órát befejeztük, kiadtuk az otthoni feladatokat és azok megoldásához a szempontokat. Akkor került sor az önálló órákon végzett munkák ellenőrzésére. Minden önálló órára is alaposan fel kellett készülni, hogy pillanatok alatt meg tudjuk állapítani, hogy jól vagy rosszul dolgoztak-e tanítványaink. A hibák kijavításának módját is meg kellett beszélni.

A napi 4-6 tanítási órából egy elmúlt. Hasonlóan tartottuk meg a többit is. Alapos felkészülés és szisztematikus munka nélkül nem lehetett volna eredményt elérni.

Részben könnyítette munkánkat, hogy a rajzot, a testnevelést és éneket a négy osztály részére egyszerre tartottuk meg. Rajzórán minden osztály feladata más-más volt. Testnevelési órán a gyakorlatokat és a követeleményeket a tanulók fejlettségi szintjéhez és életkorához kellett igazítani. A gyerekek

szépen énekeltek, de a megkövetelt elméleti tudás átadása nehéznek mutatkozott.

A tanítási órák légköre oldott volt, nem volt feszültség. Egy-egy osztályba 1-8 tanuló járt. Egy tanítási óra 45 vagy 50 percig tartott ennyi idő alatt kellett a négy osztály számára előírt feladatokat kiadni, elmagyarázni, ellenőrizni. Ez első hallásra, olvasásra szinte lehetetlennek tűnő feladatnak tűnik, de meg lehetett oldani. Három feltétel kellett ehhez: a tanulók igyekezete, a szülők támogatása és a pedagógusok hite abban, amit csinálnak.

A gyerekek jól érezték magukat az iskolába, serényen dolgoztak. Ezek a körülmények tették lehetővé, hogy a felsős tagozatosok részére valójában csak egy igazi nagyszünetet tartottunk, mely 30 percig tartott. Ekkor uzsonnáztak, futkároztak. Ekkor folyt a fejelő bajnokság a lányok és fiúk csapata között. Én a lányok csapatát próbáltam erősíteni. Néhány leányunk olyan ügyesen fejtelt, hogy igazi focisták is irigyelhetnék teljesítményüket. Az óráközi szünetnek ezt a megoldását az időhiány és a feladatok bősége kényszerítette ki, de soha senki nem emelt kifogást ellene.

Ha valakinek ki kellett mennie az óráról, felállt, kiment és pontosan vissza is jött.

Ketten egyszerre nem mehettek ki. Akik az önálló órák feladatait megoldották, segíthettek társaiknak vagy figyelhették a közvetlen órán elhangzó ismereteket. Ennek óriási jelentősége volt nálunk és a többi kisiskolában is. Ha egy hatodik végzett az önálló feladatok megoldásával, és utána az ötödikesek önálló óráján történő dolgokra figyelt, akkor ez számára ismétlést jelentett. Ha pedig pl. a hetedikesek közvetlen óráját figyelte, akkor már új ismeretekhez jutott, amit a későbbiekben jól fel tudott használni. Mindezt nem kényszer hatására tették tanítványaink, ezzel igen sok sikerélményhez jutottak. Az alsó tagozatban sok másodikos gyerek a harmadikosokkal, sőt a negyedikesekkel képes volt feladatok megoldására számtanból. Ez magyarázza azt, hogy a tőlünk nagyobb iskolákba kerülő tanulókkal nem vallottunk szégyent. Kivétel az orosz nyelv volt, mert ezekben az iskolákban idegen nyelv tanítása nem folyt.

A 8. osztály elvégzése után szinte mindenki folytatta tanulmányait: szakmunkás lett vagy középiskolában képezte magát tovább. A legtöbben a szakközépiskolát választották, egy leányunk művészeti középiskolában érettségizett. Gimnáziumba

is kerültek néhányan. Három fiúról biztosan tudjuk, hogy egyetemem végeztek: mindhárman tanárok lettek.

A kisiskolától az egyetemig vezető út hosszú. Minden magasabb szintű iskola az előző oktatási intézmények által nyújtott ismeretekre – mint alapra – épít. Így az általános iskolák, bennük a kisiskolák alapozása rendkívül fontos. Ha ott rosszul alapoznak, nem illeszkednek a szegletkövek, nem lehet rá stabil épületet emelni.

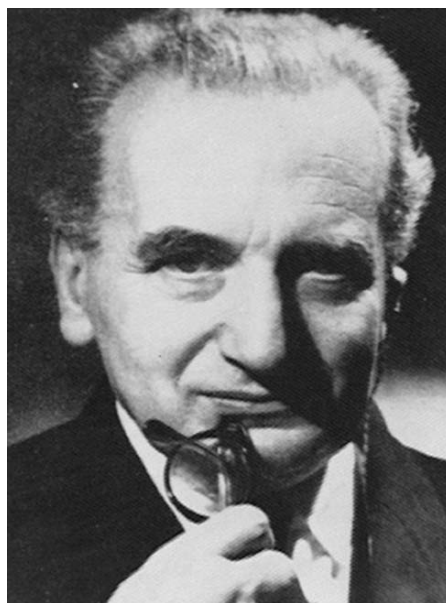
Bevallom, nagyon fáj a szívem a bezárt tanyai, de az egyéb iskoláért is. Ha a kisiskolákat megmenteni nem is lehetett, de a bennük lévő értékeket feltétlenül át kellene menteni az oktatás-nevelés számára. Ezek: nagyfokú önállóság, leleményesség, az összetartozás és összetartás érzése, egymás segítése, belülről fakadó fegyelem, a tanórák oldott légköre, a tanulók kötődése tanítóikhoz, iskolán kívüli feladatok vállalása.

Hiszek abban, hogy lesz hazánkban nagyobb gyermekáldás, s a tanyák népe nem marad iskolák és hivatásszerető pedagógusok nélkül. Tudjuk, hogy a múltban is voltak, s a jelenben is vannak kiváló tudósok, művészek írók, akik alapismereteiket, sokszor indíttatásukat kisiskolákban szerezték.

Kovács T. Sándor

Kármán Tódor (1881–1963)

A nyugati szakirodalom Theodor von Kármánként szerepelteti nevét a tudományos közleményekben. Ez természetes, hiszen ezzel az aláírással jegyezte alapvető felfedezéseket ismertető tanulmányait. Bár nyolcvankét életévéből negyvennégyet tölt Németországban és az Egyesült Államokban, a „von” szócska érzékelteti, hogy származásának gyökereire bizonyos büszkeséggel emlékezik vissza. Apja, Kármán Mór ugyanis a kiegyezés utáni nagy kulturális felemelkedés egyik vezéregyénisége. Nevéhez fűződik a gimnáziumi oktatás művelődési anyagának korszerű, európai színvonalú kialakítása. Következetes módszerességgel dolgozik. A nívós középiskolai oktatás előfeltétele a tudományosan jól képzett, a pedagógiai eszközök alkalmazásában járta tanári kar felkészítése. Ennek érdekében 1869-ben Lipcsében tanulmányozza a német tanárképzés rendszerét. A következő lépés a budapesti állami Minta-gimnázium megalapítása, melynek feladata az új tanterv alkalmazásának bemutatása volt. Az eredményt szemlélteti az intéz-

mény tanítványainak pályafutása. Az iskola diákja volt például Szilárd Leó, a Nobel-díjat kiérdemlő Hevesi György és Kármán Tódor is. A kiváló pedagógiai szakember érdemeit Ferenc József 1907-ben nemesi

rang adományozásával jutalmazta. A „szöllőskislaki” előnévvel felruházott apa és a magyar származás emlékét őrzi a nyugati világban kissé szokatlan „von” rangjelzés használata.

Kármán Tódor kiváló képességét jelzi, hogy 1898-ban megnyeri az Eötvös Loránd által alapított matematikai versenyt. Bár gyermeke absztrakt gondolkodásra hajló, a gyakorlatias apa az életközeli műszaki pályára irányítja. A Királyi József Műegyetemet kitűnő minősítéssel végzi el, és 1902-ben Bánki Donát, az európai hírnév gépészmérnök-professzor tanársegédként alkalmazza. Állását 1906-ig tartja meg. Ekkor kétéves ösztöndíjat nyer el, melyet Göttingenben, a világhírű Ludwig Frandtl professzor mellett tölthet el. A neves tanár a folyadékaramlás elméletének úttörője és megalapítója. Egy rövid, 1908-as párizsi tanulmányút azonban új irányba tereli az ifjú tudós érdeklődését. Egyike a nagy létszámú nézőseregnek, amely szemtanúja Henri Farman az időben páratlan teljesítményének. A pilóta – Európában először –

eredményes körrepülést mutat be egy francia gyártmányú géppel. Az új technikai csoda, a gépmadár műszaki tökéletesítése tölti ki életének következő évtizedeit.

Míg professzora, Prandtl a gázoknál sűrűbb közegek, a folyadékok áramlásának törvényeit tárja fel, famulusa az ezerszerte ritkább levegő dinamikáját kezdi tanulmányozni. Bár az emberiség évezredek óta fogta szolgálatába a szelet vitorlásai és szélmalmi meghajtására, a levegő áramlásának törvényeit a tudomány eszközeivel nem vizsgálta. A 20. század több technikai vívmánya is szükségessé teszi e híg közegtől származó erőhatások ismeretét. A gépkocsi, majd a repülőgép megkonstruálása után a mérnökök a menetsebesség fokozására törekszenek. Megszületik a közegellenállás fizikai fogalma, és megoldandó problémává lesz e káros hatás csökkentése. A magasépítés területén is számításba veendő az az elvek, melyeket a kialakuló új tudományág, az aerodinamika fedez fel. A felhőkarcolók, a gigászi gyárkérmények, nyúlánk rádiótoronyok, hídóriások magasba szökő pilonjai egyaránt ki vannak téve a szél rohamainak és veszedelmesen szívó örvényeinek. Azt, hogy az új tudományág disciplináinak mellőzése milyen katasztrófához vezethet, legmeggyőzőbben a Washington állambeli Tacoma Narrows-híd 1940-es összeomlása szemlélteti. A tragédia műszaki okának kivizsgálására Kármán Tódort kéri fel. Az eredmény gyors és kézenfekvő. A tervezők a századelőn nem vették figyelembe a szélnyomásból adódó jelentős járulékos terhelést, mely lerombolhatja a tartóelemeket.

Kármán 1912-től 1930-ig munkatársa, professzora, illetve intézetigazgatója az aacheni egyetemnek. A tizennyolc évet csak a világháború kitörése szakítja meg. A monarchia állampolgárát hazarendelik és a Fischamend melletti repülőgépgyárban alkalmazzák. A kényszerű intermezzo idején a műszaki tudományt három jelentős eredménnyel gazdagítja. Egyrészt megalkotja a helyhez kötött, függőleges pályán mozgó helikoptert. A gépi szerkezettel a kötéllal lehorgonyzott megfigyelő léggömböt kívánták helyettesíteni. A kb. ezer méter magasba felbocsátott égi kémeket a hadviselő felek kiterjedten alkalmazták. Kedvező látási viszonyok esetén a léghajó kosarában tartózkodó megfigyelőtisztek ötven kilométer mélységig is felderíthették a partner hadműveleti területét.

Érthető, hogy az ellenérdekeltek félrekezesen elpusztítani a veszedelmes égi spion. Az észrevétlenül lopakodó vadászgépek általában eredményesen cserkészik be a lég-

gömböt. Azután egyetlen jól célzott géppuskasorozat lángra lobbantja a ballont megtöltő hidrogént. A helikopter viszont az ellenség megjelenésekor gyors süllyedéssel menekülhetett vissza a biztonságos földre. Második találmánya légsavarkörön át tüzelő géppuska szinkronizálása volt a szellemes mechanikus gátlószerkezet megakadályozta a lövés kiváltás azokban a pillanatokban, amikor a propellerszárny eltakarta a lőirányt. Harmadik újítása a monarchia első szélcsatornájának megépítése, volt, melyben az új repülőgépsárkányok légellenállását tanulmányozták.

1919-et követően visszatér Aachenbe, és az itt megszervezett Aerodinamikai Kutatóintézet igazgatója lesz. Azt már 1911-ben kimutatja, hogy a levegőben mozgó test mögött két örvénysorból álló út képződik. Ezek szívóhatást gyakorolnak a testre, és ez az erő szolgáltatja a közegellenállás jó részét. Az aacheni egyetemen töltött időben a jelenség matematikai leírását adja meg. Az elmélet kidolgozása a modern áramvonalas idomokkal dolgozó, nagy sebességű repülés kifejlesztését alapozza meg. A világszerte ismert magyar professzor munkássága érdeklődést támaszt az amerikai kontinens nyugati partján is. A kaliforniai műegyetem elnöke, a Nobel-díjas Robert Millikan 1926-ban felkéri: tartson előadássorozatot az egyetemen. A vendégprofesszori szereplés szinte egybeesik az amerikai rézipar fejedelmének, Daniel Guggenheimnek nagyvonalú ajánlatával. Az iparmágnás dollármilliókat szánna egy olyan kutatólaboratórium megépítésére, mely a repülésfejlesztés elméleti és gyakorlati megalapozását szolgálná.

Nos, ebbe a munkába az egyetem vezetése bevonja a feladatot vonzóan találó Kármánt. Így a tudós néhány éven át megosztja idejét és energiáját a két kontinens sok ezer kilométeres távolságban fekvő kutatóintézetei között. A hatalmas alkotóerőt igénylő feladat vállalása ezúttal előrelátó döntésnek is bizonyult. A nemzeti szocialista mozgalom erősödése, majd Hitler uralomra jutása Kármán számúzi Németországból. Tudását, alkotóerejét új hazája az Egyesült Államok szolgálatába állítja. Pasadenai kutatóintézete az amerikai repülőgép-konstruktőrök Mekkája lesz. A Pentagon legfontosabb repülőipari tanácsadójává választja. Bár nem gyakorló konstruktőr, az elméleti alapok kidolgozásával hasznos útbeigazításokat ad a modern amerikai harci gépek tervezőinek. A Hellcat és Mustang vadászgépeket és a Boeing légierődöket tervező mérnökök egyaránt fontos instrukciókat kapnak a repüléstudomány papájától.

Kármán Tódor tudósi alkátának jellemző tulajdonsága, hogy gondolataival messze megelőzi kortársait. Bár 1938 táján a vadászgépek maximális sebessége 600-700 km/óra, a magyar tudós már a hangsebesség (kg. 1200 km/óra) aerodinamikai problémáival kezd foglalkozni. A szuperszonikus repülésre vonatkozó elméleti eredményeit évekkel később, a második világháború után épített katonai gépek konstruktőrei fogják hasznosítani.

Hasonlóképp megelőzi korát a rakétagyártás tökéletesítésére vonatkozó vizsgálatokban. Bár nyilvánvaló, hogy nem tudhat a zseniális német gépészmérnök, Wernher von Braun titkos rakétegyártás kísérleteiről, már 1936-ban foglalkozni kezd a hosszú üzemű rakétahajtóművek megvalósíthatóságának kérdéseivel. A kínaiak által kb. ezer éve felfedezett pirotechnikai eszközt a 19. században már alkalmazzák az európai hadviselők. Csak hogy a Congreve típusú röppentyűk égés-ideje néhány másodperc, ezért végsebességük viszonylag kicsi, és irányíthatatlanságuk következtében célzási pontosságról alig beszélhetünk.

Kármán vizsgálni kezdi, lehetséges-e szilárd, illetve folyékony hajtóanyag alkalmazásával hosszú égésű, folytonos tolóerőt szolgáltató rakétamotort szerkeszteni. Az ilyen hajtómű felhasználható lenne nagy végsebességű és irányítható repülőtest felgyorsítására. Az ekkor még csak számítások végtermékeként létező rakéta alkalmas lehetne műhold pályára állítására is. Bár a kaliforniai Guggenheim Intézet az elméleti kutatáshoz és laboratóriumi méretű kísérletekhez bőséges támogatást kap, a monumentális méretű rakéták gyártására még a hadiipar sem érez készletet. Kivételet csak a tengerészeti minisztérium jelent. Megrendelnek egy olyan kisméretű rakétát, mely a repülőgépek törzse alá erősítve, hatékonyan segíti, hogy a légsavartól vont gép rövid kifutással érje el a felszállási sebességet. A JPL-jelű starttrakétát főként hadihajókra telepített hidrolánok felröppentésére alkalmazzák.

Am a második világháborút megelőző években tevékenykednek a német tudósok is. Dornberger tábornok az Északi-tenger melletti Peenemündén szorgosan dolgozik a nagy robbanótöltetű rakéták építésén. A műszaki igazgató Wernher von Braun. A prototípus sikeres próbái után megindul a nagyüzemi gyártás, és 1944-ben hullani kezdenek Londonra a nagy magasságból védhetetlenül becsapódó V2 rakéták. Az USA katonai vezetői megdöbbenve ismerik fel, hogy a fegyverkezés egy perifériá-

lisnak vélt területén messze lemaradtak Németországtól. A légierők vezérkari főnöke, Henry H. Arnold tábornok haladéktalanul felkéri Kármánt, hogy alakítsa meg a Légierő Tudományos Tanácsadó Csoportját. A hadműveletek befejezése után a magas katonai rendfokozattal felruházott Kármánt bízzák meg, hogy Európában gyűjtse össze a német rakétakutatásra vonatkozó eredményeket, szakembereket, valamint a felhasználatlan V2 rakétákat. Ezt követően telepítik át az Egyesült Államokba Dornberger tábornok és Wernher von Braun kb. százfőnyi agytrösztjét. Műszaki tudásuk, tapasztalatuk majd nagy mértékben járul hozzá az Unió katonai célú, illetve űrkutatási erőfeszítéseinek sikeréhez.

Bár Kármán 1936 óta dolgozik az űrkutatást is lehetővé tevő nagyrakéták kifejlesztésnek tervén, sem a katonai, sem a polgári hatóságok nem ismerik fel e kissé utópisztikusnak tartott műszaki alkalmazás jelentőségét. Ezért a professzor reálisan megvalósítható tervei közül csupán a rakétahajtású repülőgépek fejlesztését finanszírozzák. Ezek lesznek a később megépített űrsiklók elődei. Lényeges fordulatot 1957 őszén hoz majd. Október 4-én a Szovjetunió fellövi a Szputnyik 1. névre keresztelt műholdat, majd november 3-án a Szputnyik 2-t. Az Újvilág polgára megdöbben, megrémül és felháborodik. A rettegett konkurens, a bolsevik szuperhatalom elébe vágott a lelki restségbe tunyult amerikai tudománynak. Az átlagembert érő pszichológiai sokk

mozgósítja és gyors cselekvésre készíti a politikai, katonai és tudományos vezetést. Kármán kísérleti modelljei lesznek a mintái azoknak a rakétáknak, amelyeket a NATO ellene szeghet a silókban már alattomosan lapuló szovjet fegyvereknek. A Polaris, a Minuteman és a Poseidon nagyméretű továbbfejlesztése a már említett JPL rakétának. A magyar tudós nagyrakétákra vonatkozó terveinek azonban számos, az űrkutatást megalapozó eredménye is van.

Laboratóriuma kísérletezte ki például azt az öngyulladás, folyékony üzemanyagot, melyhez hasonlóval az Apolló program során a parancsnoki egységet és a Holdra szálló űrkompot meghajtják.

Bár kétségtelen, hogy a 20. században az aerodinamika tudományát Kármán Tódor fejleszti ki, még legalább hat olyan további terület jelölhető meg, melyen számoltatott eredményeket ér el. Ugyan mérnök-fizikusként tisztelik, az elméleti alapok kidolgozásában és nem konkrét konstrukciók kifejlesztésben tevékenykedik. Tudományos teljesítménye alapján kiérdemelné a Nobel-díjat, de ezt kizárja az a tény, hogy eredményeit jórészt katonai célokra használják fel. A tudományos és közéleti elismerés egyéb formáiban azonban bőséggel részesül. Huszonkilenc egyetem választja díszdoktorává. 1962. október 22-

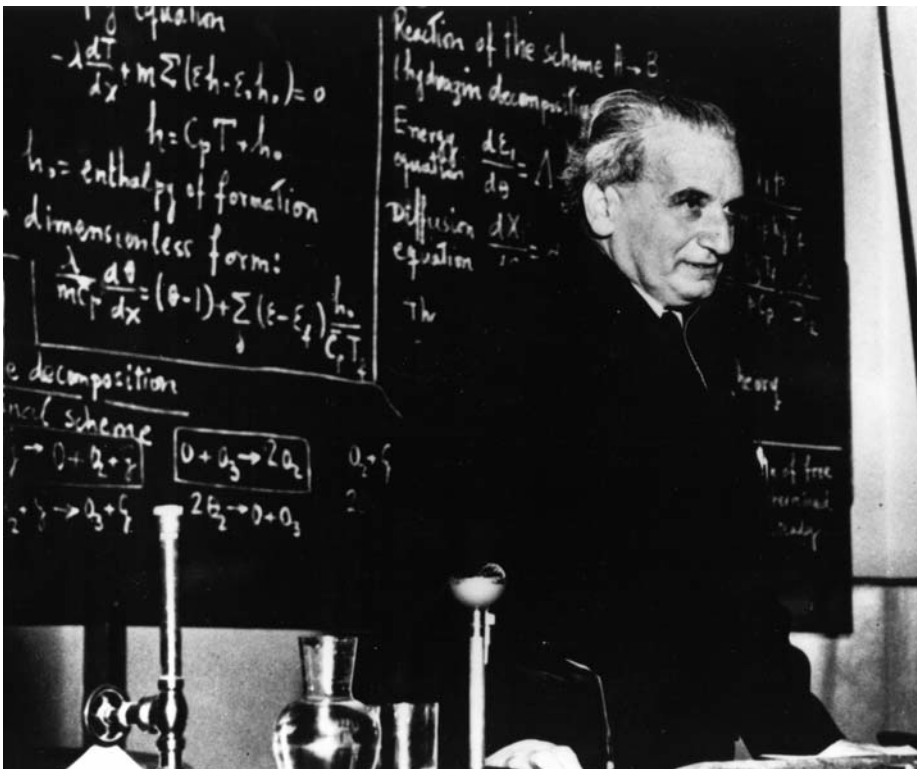
Kennedy elnök átadja a kitüntetést

én a Budapesti Műszaki Egyetem rendezésére avató ünnepséget. A hat évtizede diplomázott egykori tanítvány köszönő szavait őszinte meghatottság melegíti át: „... sok kitüntetést kaptam, de ez az, amely a szívemhez legközelebb áll.”

Még életében két amerikai és egy belgiumi aeronautikai kutatóintézetet neveznek el róla. 1963. február 18-án veszi át Kennedy elnöktől az akkor alapított legmagasabb kitüntetést, a National Medal of Science-t. Az ekkor már súlyosan beteg professzor megszedül, megtántorodik és az a veszély fenyegeti, hogy a lépcsőn le fog roskadni. Elsőként Kennedy ugrik mellé, hogy támaszt nyújtson. „Elnök úr – mondja halvány mosollyal – lefelé nincs szükség segítségre, csak felfelé.” 1963. május 6-án hunyt el. Emlékét szülőhazája 1969-ben a Közlekedési Múzeum kertjében állított bronzszoborral örökíti meg. 1990 után már nem lenne ideológiai akadály a demokratikus világhoz egyértelműen kötődő nagy hazánkfia emléke ápolásának. Sajnos, az új magyar közélet nem szorgoskodik a 20. század tudományos képét nagymértékben formáló magyar fizikus jelentőségének méltánylásában. 1994-ben a Budafoki úton, 2004-ben a paksi atomerőmű parkjában állítják fel mellszobrát. Budán a Tétényi út közelében egy mellékutca viseli nevét. A fejlett és tájékozott nyugati világ valamivel hálásabban emlékezik a világűr magyar kutatójára.

Az Apolló program során végigfényképezik a Hold túlsó, korábban ismeretlen oldalát. Ezt követően kéri a nemzeti akadémiák és tekintélyes kutatóintézetek javaslatát a felfedezett objektumok elnevezésére. Így 1970-ben a D45/K177 koordinátájú krátert Kármán Tódorról nevezik el. A Budapesten született fizikus kozmikus megörökítettségét azonban később megkettőzik. Ő ugyanis az egyetlen tudós, akiről még a Marson is elneveznek egy krátert.

Dr. Dániel József

Kármán a sugárhajtásról tart előadást

Zakar Ferenc Polikárp

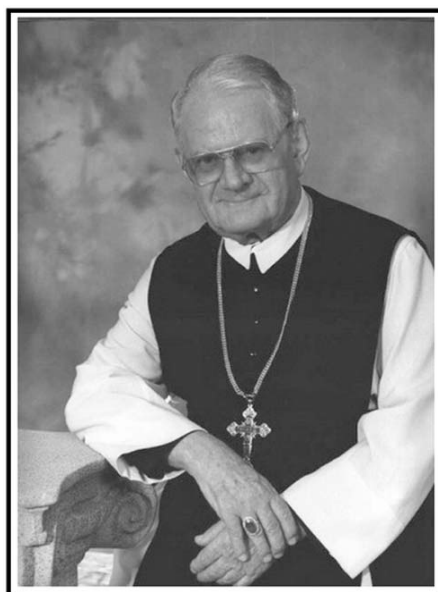
(1930–2012)

A Ciszterci Rend nyugalmazott generális apátja, a Zirci Ciszterci Apátság nyugalmazott főapátja 2012. szeptember 17-én eltávozott a földi létből. Gyermek- és ifjúkora hét évének emlékei Bajához is kötődtek. Amikor már tehette, szívesen látogatott vissza diák-kora színhelyére, osztálytársaival együtt örömmel vett részt az ötvenként ismétlődő érettségi találkozókön.

Életútjának legfontosabb állomásait a Ciszterci Rend Zirci Apátságának gyászjelentéséből idézzük fel:

Dr. Zakar Ferenc Polikárp Ókéren (Újvidék mellett) született 1930. június 8-án. Középfokú tanulmányait Újvidéken 1940-41 között, majd Baján, a Ciszterci Rend III. Béla Gimnáziumában végezte 1941-től 1948-ig. 1949. augusztus 30-án tette le első szerzetesi fogadalmát.

1950. szeptember 6-án, két nappal a szerzetesrendje magyarországi működési engedélyének megvonása előtt, többedmagával elhagyta az országot. Rómába ke-

rült, ahol a Szent Anzelm Pápai Egyetemen folytatta tanulmányait. 1955. szeptember 4-én szentelték pappá. 1960 őszétől a pápai Szent Anzelm Egyetem tanára.

1969 és 1972 között kánonjogot tanult a Pápai Lateráni Egyetemen, majd doktorátust szerzett ugyanott.

1985. szeptember 2-ától a Ciszterci Rend generális apátja 1995-ig. 1996. március 15-én a Zirci Apátság apátjává választják. 1996 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem posztraduális kánonjogi intézetének nyilvános, rendes tanára. 2000-ben az Apostoli Szentsek a zirci főapáti címet adományozta neki. 2002-ben újabb hat évre megerősítették apáti hivatalában. Megbízata lejárta után, 2008. február 16-tól a Zirci Ciszterci Apátság adminisztrátora lett 2010. december 20-ig. 2009. június 11-én a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Pro Paedagogia Christiana-díjat adományozott neki. 2011. március 15-én megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkereszt a Csillaggal (polgári tagozata) kitüntetését.

Még élő osztálytársai, iskolatársai és városunk polgárai osztoznak hozzátartozói, rendtársai, tisztelői gyászában.

Barabás Márton kiállítása Baján

Amikor Barabás Márton alkotásaival sok évvel ezelőtt először találkoztam, lenyűgözött interpretatív mélységük, inspiráló humoruk, letisztult, harmonikus formaviláguk, kompozíciós biztonságuk, és nem utolsó sorban vibráló paradoxonuk. Első bajai önálló kiállításán a közel négy évtized alkotói termésének metszetéhez közelebb hajolva, jobban szemügyre véve még erősebben éreztem, hogy művészetének erős szuggesztivitása időbeli, térbeli többértelműségének, kultúrtörténeti topozsai, metatörténeti motívumai a családi tradíciók (Barabás Miklós 19. századi művészeti öröksége), az egyetemes műveltség, a kulturális tudat és öntudat s az alkotómunka esztétikai kényszer szülte helyzetének együtt köszönhető. Barabás Márton életművének, szimbolikus, 60. születésnapjára mini-retrospektív szeptében a Bácskai Kultúrpalota kiállítótereiben sok mindent megízlelhetünk abból, amit az elmúlt évszázad európai művészetének diskurzusai teremtettek, amelyre képzőművészek reflektáltak.

Barabás Márton a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában 1970-

ben érettségizett. Mielőtt felvételt nyert a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1971-ben, egy évig nyomdásztanuló volt. A főiskolán 1977-ben diplomázott, mestere: Kádár György, Kokas Ignác és Kocsis Imre voltak. 1978 óta kiállító művész. 1981-1983 között a F fiatal Művészek Stúdiója vezetőségi tagja, 1983-ban a Stúdió elnöke lett. 1978-1991 között részt vett a Makkói Grafikai Művésztelep munkájában. 1999-ben Munkácsy-díjat kapott. Számos önálló és csoportos tárlaton mutatkozott be szerte Európában, a bajai kiállítása után 2012 őszén Brüsszelben, a Magyar Intézet falai között nyílik következő retrospektív tárlata.

Pályája kezdetén a tradicionális táblaképfestészet keretein belül keresett újítási lehetőségeket, kereste saját útját, de már ekkor foglalkoztatták a tér azon problémái, melyek életműve gerincévé váltak. A festészet mellett már a kezdetektől mintázott szobrokat, a 80-as évek közepétől festett síkplasztikákat is készített. Korai alkotóperiódusa legjelentősebb munkái a fotóhasználaton alapuló hiperrealista művek, amelyeken az illúzió és a valóság egysége,

illetve kettőssége teremt feszültséget. A 80-as években absztrakt geometrikus kompozíciókat alkotott, de fontos műegyütttest teremtett az antik töredékeket, szobrokat megidéző, kollázstechnikát alkalmazó táblaképsorozatával is.

Posztmodern korszaka után, a 80-as évek utolsó harmadában indult máig tartó alkotóperiódusa: háromdimenziós képszobrainak korszaka. E művei a festmény és a nonfiguratív szobor határterületén álló sajátos Barabás-kompozíciók, a teret egyre nagyobb mértékben birtokba vevő plasztikák. A művek alapanyaga talált, újrafelfedezett, újrahasznosított tárgyak, elsősorban hangszer-, főként zongoraalkatrészek, zongorák belső mechanikájából (billentyűzetből és kalapácsszerkezetekből) készített csiga és csillag formájú síkplasztikák.

Barabás Márton évtizedek óta gyűjti a kidobott, leselejtezett, felújíthatatlan zongorákat, melyek segítségével új összefüggéseket tár fel a zene, a filozófia, az esztétika, a képzőművészet határterületeiről.

Körülbelül 10 éve készíti a kidobott zongorák analógiájára kidobott kottákból,

könyvekből is installációkat, könyvszobrokat. Ahogy a hétköznapok esztétikájából kiszorulnak a nemes anyagok, a tanult mesterek által készített, mives tárgyak, használati eszközök, ahogy a zongorát felváltja a pianínó és az elektromos zenedoboz, úgy változik sajnos az írott emlékezet, az irodalom, a könyv szerepe is. Talán az irodalom esetében ez a változás nem olyan szembetűnő, mint a zenében, mégis lovtalanításkor, könyvtárak revíziójakor nagyon sok könyv válik a selejtezés áldozatául. A kidobott könyvek korpuzának, a hangolhatatlan zongora élettelen testének megindító látvány inspirálta szimbolikus történet fejezeteit igyekszik Barabás Márton néhány metaforát megőrizve, „újraírva” átmenteni a 21. századba.

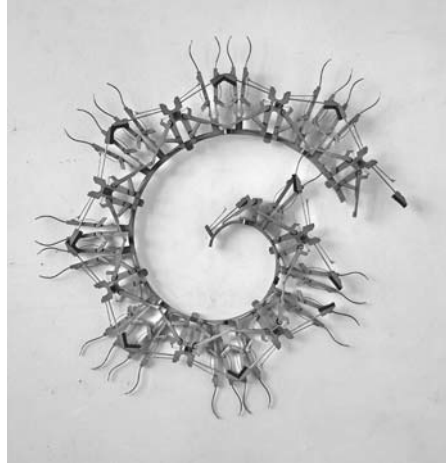
A pusztulásra ítélt tárgyak, hangszerek azonban nem csak esztétikai, de funkcionális inspirációt is hordoznak a művész számára. Ahogyan a Baján szerencsés módon oly sokszor fellépő Binder Károly preparált zongorajátékában már többször hallhattuk, Barabás Márton is újraírja, újra kitalálja hangszereit: „Preparált zongoráit és kottakönyveit. Ezek a műveken a zongora-motívum átalakulóban van, olykor már csak egy a többi képben szereplő elem közül. A színhasználat, a festői eszköztár egyéb elemei, a kristályszerű geometrikus alakzatok és improvizációk mármár elfedik a hintalószerű, a hídszerkezetekre emlékeztető kitalált zongorát. Némelyik képen egyáltalán nincs is jelen a hangszerre, zenére közvetlenül utaló billentyűzet, új irányt mutatva a zongoráról szóló történetnek.

Sülyedő

Repetíció, ismétlődések

Tücsöklakodalmom 1.

Barabás Márton legfrissebb munkáival, a sajátos műcsoportot alkotó, négyzetesre lapolt, önmagukba visszatérő, kanyargó térvonalakkal a 2010-es Sziget – Szabadtéri Installációs Kiállítás és Akcióművészeti Bemutatón már találkozhatott a bajai közönség. A Sziget biennálén az alkotó az első díjat elnyerve kiállítási lehetőséget kapott a Bácskai Kulturpalotában. A Sziget-díjjal jutalmazott térbeli vonalrajzos Aura-sziget kompozíciók, auraágyak ott is megtekinthetők voltak.

Barabás Márton bajai kiállítását áttekintve, képzeletbeli karosszékében, a művészet metatörténeti lényegének bizonyosságában megmerülve, most már nyugodtan hátradőlhetünk. Én magam már egészen bizonyos vagyok abban, hogy létezik egy olyan láthatatlan fonál, mely összeköti a Wilendorfi Vénust Raffaello Madonnáival vagy Picasso Avignoni kisasszonyaival, a Colosseumot a gótikus katedrálisokkal és Bernini kolonnádjait a múlt század lakótelepeivel. Barabás Márton alkotásaival körülvéve most már hisszük, hogy léteznie kell a művészetet, a katarzist térben és időben összekötő eltéphetetlen aranyfonálnak.

Ennek jelenlétét érezhettük a kiállításban: egy mély katarzissal bíró, kivételes művészi élményt, egy verbális korlátokat áttörő művészi üzenet jelenlétét. Olyan műalkotásokkal találkozhattunk, melyek által folyamatos kapcsolat létesül időben és térben egymástól elszakított, de az időn túl egymás értékét, érvényességét, hitelességét kölcsönösen erősítő lények, tárgyak, gondolatok, műalkotások között. Ezek a művek a gondolat evolúciójának természetességével, izgalmas paradoxont teremtve egymással, folyamatos oppozícióban, szünet nélküli diskurzusban állnak múltukkal, múltunkkal és önmagukkal is: miközben folyamatosan pusztítják,

Szürkék

Kék spirál

egyszerre újra is teremtik egymást, ezzel táplálva a művészet mítoszát, erősítve összetartó fonalát.

Barabás Márton művészetében van egy fajta – az úgynevezett „természeti széptől” eltérő – (a pusztá fizikai és érzéki adottságokhoz képest valamiképpen átlényegített) misztikus szépség, mágikus titokzatosság, ami bizonyos értelemben kívül helyezi őt közös valóságunk állandóságától. A Barabás-objektumok fizikai valóságában létezik valamiféle dinamikus transzcendencia, amely egyszerre lép túl természetes lehetőségeinek kereteiből, minden kényszerítő kötöttségből és megváltoztathatatlannak vélt fizikai tényszerűségéből. Túllép egy olyan termékeny lehetőség irányába, amely a természet, a gesamtkunstwerk és a szubjektív akarat zseniális összjátéka révén eléri a szabadság utópisztikus kikötőit, ahol a létezés felülkerekedik a történeti tudat gúzsba kötő, mindig megújítani törekvő igyekezetén.

Kovács Zita

Képek a rumai állat- és kirakodó-vásárból

Silling Léda egy 2010-ben Kolozsváron rendezett konferencián a címben megjelölt vásárt ismertető előadásának interneten megjelent anyagát olvasva határozottam el: ha módom nyílik, elmegyek erre a Délvidék hagyományos kereskedelme szempontjából napjainkban is fontos helyre. A szerbiai Ruma Közép-Európa és a Balkán határán a Szerémségben, a Duna, valamint a Száva által közrefogva, Bajától mintegy 180 kilométerre délkeletre, Újvidéktől 35 kilométerre délre, Belgrádtól 50 kilométerre észak-nyugatra fontos közlekedési vonalak mentén fekszik. Ezen a helyen a feljegyzések szerint először 1747-ben tartottak vásárt, amely – a kereskedés szempontjából is kitűnő adottságainak köszönhetően – a településsel együtt a későbbiekben jelentős fejlődésen ment keresztül. A vásárok helye eredetileg Ruma központjában volt. A 19. századi egészségügyi szabályozások nyomán alakult ki a mai kép:

az állatvásártér a város szélén, a főút mellett található, a központban maradt piaccal az összekötő utcákon portékáikat kínáló kirakodó- és hasznáلتcikkárosok tömege köti össze. Megtalálható emellett, divatos szóhasználattal élve, az Oldtimer-től a legmodernebbig mindenféle mezőgazdasági gép, valamint hozzájuk alkatrész minden mennyiségben (érdemes megjegyezni, hogy az egy-egy áruhoz tartozó, összességében 1-2 tonna fém alkatrész kirakodása majd visszarakása a teherautóra komoly fizikai munka). A vásár bejárásának természetesen elmaradhatatlan, felüdülést és erőgyűjtést kínáló állomásai a felállított sátrak lacikonyhái és kocsmái. A vajdaságiak közül elsőnek számító rumai vásárt minden hónap harmadikán tartják (függetlenül attól, hogy a hét melyik napjára esik), kísérő képeink 2012. június 3-án készültek.

Képek és szöveg: dr. Nebojszki László

Új gazdára várva

Az állatvásár részlete, ez a férfiak világa

A kirakodó árusoknál a bővli és minőségi termék is kapható

A vásári kínálatban megtalálható a varsa és a dobóháló is

A vásár napján a villanymotorral forgatott nyársakon a lacikonyhások száznál is több bárányt és kecskét sütöttek

A húst karos lemezollóval darabolják porciókká (a szakács a vágóélet lezuhanás ellen a fejével biztosítja)

Baja múltja képekben

az 1840-es tűzvésztől a II. világháború végéig

Gondolatok Gyulavári József könyve kapcsán

„Ha senki nem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom” – mondja az időről Szent Ágoston.

Így vagyunk sokan Bajával. Tudjuk, mit jelent nekünk, de ha meg kellene magyaráznunk, bajban lennénk. Akárcsak a szerelmes ember; ha kérdik, miért szereti szerelmmel azt, akit szeret, nem tudja, mert ha tudná, már nem beszélhetnénk szerelemről. Mert Baja egy szerelem. Egy nagy titok, s a titkot őrizni kell és nem megfejteni, mint a bűvész trükkjét, mert elvesz a varázs.

Baja varázsa? Nem tudom. Talán, mint egy nagy kaleidoszkóp. Gyerekkoromban a vásárokon lehetett ilyet kapni. Belenézünk: csillog-villog-ragyog a csodakép. Aztán rázunk egyet, s egy mások csodakép áll össze, holott a lapocskák most is ugyanazok.

Gyulavári József most megrázta a kaleidoszkópját, és megszületett a könyv.

Ezek a gondolatok jutnak eszembe most, ahogy lapozgatom a bajai Foto Rek-

lámstúdió Kft. igényes, szép kiadványát, mely az idei Halfőző Fesztivál hetében jelent meg 136 oldalon 149 fotográfival. A második oldal tanúsága szerint szerkesztette és a kísérőszöveget írta: Gyulavári József. Magyar, német és angol nyelven. A kiadvány az 1840-es évektől a II. világháború végéig mesél Baja múltjáról fotókkal, Gyulavári József gyűjteményéből; a származási hely korrekt megjelölésével.

E nagyméretű (23-29 cm) mesélőkönyv lapjain a barnított, nemes tónusú, kiváló minőségű beszédes képekhez könnyed, csevegő hangon fűz magyarázatokat a szerző. S közben a korosabb korosztály lelkesen ismer fel régvolt városrészleteket. A fiatalabbak talán felismerik azt, hogy a városnak az aranyfedezete a mással össze nem hasonlítható hangulata.

A fénykorát élő Tóth Kálmán tér és környéke, a Báró Eötvös utca, a Vörösmarty utca, a régi Sugovica-híd a szigeti teniszpályákkal, csónakokkal. A Vörös-híd. Halász-

bárka-armada és a télkikötő. A Déri-kert vaskapuja. A régi Duna-híd, egy múltbeli gőzhajó, s „megkapó a gőzös alázatos fejbőlintása a bajai híd előtt”. Vízimalmok.

A Posványos tégláégetői; téglából épült újjá a tűzvész után a város. Hosszan sorolhatnám tovább a szebbnél szebb, érdekesebbnél érdekesebb városképeket, a kaleidoszkóp csillogó színes lapocskáit, a történelmi-társadalmi események villanásait: a honvéd huszárok eskütétele 1914. augusztus 6-án a Szent István téren; Horthy Miklós kormányzó 1921-es látogatása a városban; Mindszenty bíboros az 1948-as Mária-napokon; hősi emlékmű avatása a Déri-kertben 1933 októberében.

A kötet azonban ennél tovább megy, és nekem azért oly különösen szép, mert láttatni tudja, hogy a város polgárai mint éltek a mindennapjaikat. Ahogy megjelenik a bajai ember. Hadd emeljem ide Gyulavári József sorait a harmadik oldalról, hisz mégiscsak ő a leghitelesebb.

„Címlapnak szánom, ezt az írást, vagyis inkább képet, amihez írok. Valószínűleg a harmadik oldalon fog megjelenni (az írás), mert címlapon írást közzétenni nem illik. Nézzék meg alaposan: csupa jó ember van a képen, mint ahogy mi is azok leszünk ennyi idő múlva. Abban nem igazán vagyok biztos, hogy olyan jól érezzük magunkat itt, e Földön, mint ők annak idején.

Lehet, nekünk nem lesz olyan szerencsénk, hogy ilyen szép képet készítsen rólunk a sógorunk vagy valaki a családból. A Wunderlich családnak szerencséje volt.

Én nagyon tudom őket szeretni, annak ellenére, hogy nem ismerhettem őket személyesen.

Szépek, bácskaiak, mint az összes fényképen szereplő bajai ember.

MINT MI!”

Végül, amikor elfogynak majd a könyv lapjai, az utolsó oldalon olvashatjuk az *Utószó*-t, melynek utolsó mondata álljon itt végezetül:

„Talán lesz folytatás, 1945-től, mert mára az is történelem. Köszönöm mindenkinek. Földvári Istvánnak, Füleki Gábornak, hogy

létrejöhett ez a könyv, és persze mindazoknak, akik rám bízta azokat a képeket, amelyeket most itt mindenki láthat, aki kézbe veszi a kötetet. – Gyulavári József.”

Bálint Attila

A könyv megvásárolható: Lira Könyvesbolt, Cserjés Nyomtatvány, Zlaticsné Apró Julianna Nyomtatványbolt, Szecsó Kft., Legenda Könyvesbolt, Goods Market, Demko Feder, Tonirin-farm, Fotó Reklámstúdió Kft.

Bővebb információ: www.fotoreklam.hu

Baljós október

Szokatlanul enyhe őszi idő volt, de korán sötétedett. Az autólámpák sugarai tompán verődtek vissza a főutca keramikakockáin, Tóth Kálmán szobra kontúrta alól olvadt bele a háttérbe, s a kirakatok sápadt fényében sietős emberek árnyai imbolyogtak. A férfi kilépett a csemegeüzlet ajtaján, és hazafelé indult a Béke tér irányába. Hátán hanyagul himbálózott a sportszatyor, a teniszütő nyele kilátszott belőle, s kezében vitte a papírba csomagolt szafaládét, amit vacsorára vett magának. Elment a patika előtt, bepillantott s a kirakatüvegen keresztül látta a munkatársait, de nem vágyott közéjük. A szabadnap könnyűsége inkább némi kárörömfélét ébresztett benne.

Pár lépésre lakott innen, közel a város házához. A lépcsőház komor homályában tapogatva nyitotta ki a postaládáját, kivette a Szabad Népet, aztán kényelmes léptekkel ballagott fel a lépcsőn, s az ajtózárbá csúsztatta a kulcsot.

– Szervusz, Szultán! – hallatszott a háta mögül egy tétova hang, s ahogy megfordult, sötét árnyékok látott kiszakadni a falból. A testén valami különös áram futott végig, megborzongott, és a komfortérzete szertefoszlott a lépcsőház hűvösében. A hangot azonnal felismerte, bár kissé másként élt az emlékezetében. Az egykor tiszta lányhang most fátyolosan fakónak tűnt.

– Amikor utoljára beszélgettünk... miikor is... tizenhárom éve, ha jól számolom, még nem voltam Szultán. Akkor még Laci voltam.

Az asszony nem szólalt meg, ezért kiszünet után folytatta:

– Vártál rám? Úgy értem, hogy most. Most – nyomta meg a szót – vártál rám?

A nő ekkor sírva fakadt, s a sötétben is látszott, hogy rázza a vállát a zokogás. Zsebkendőjét vett elő, és elcsukló hangon mondta:df

– Szeretnék beszélni veled!

– Ó, jártak itt már más nők is, ők is beszélni akartak velem, s végtére is, miért ne? Tesék, hölgyem! – és szélesre tárta az ajtót.

Az asszony napokkal később is csak arra tudott visszaemlékezni, hogy ül egy fotelben, szemben a férfivel, de arra nem, hogy jutott el odáig. Elfogadta a felkínált italt, s lassan a lakással kapcsolatos benyomások is eljutottak a tudatáig. A háború előtti polgári jólétet mutató berendezés nem lepte meg, hiszen ismerte egykor a férfi szüleit, de a szobában tapasztalható rend és tisztaság nem agglegényre vallott.

– Beszéljessünk hát! – mondta a gyógyszerész. – Mit tehet a Szultán a főmérnőkné elvtársnőért?

– Kérlek, ne légy velem gúnyos! Amikor bevonultál...

– A múltból egy szót sem! Egyetlen szót sem! – vágott közbe a férfi. – Bármiről hajlandó vagyok beszélni veled, mert a Szultán kegyes, de a múltból nem. Ugye, nem zavar egy kis háttérzene? Így szoktam, ha hölgyvendégem van.

Mivel az asszony nem válaszolt, a férfi a lemezjátszóhoz lépett, feltett rá egy bakelitkorongot, s halkán, egészen halkán megszólalt a muzsika.

– Mi ez a zene? – kérdezte az asszony.

– Verdi Rekviemje. Nem éppen alkalomhoz illő, de szép.

– Lehet, hogy illő az alkalomhoz – felelte tünődően a másik.

A gyógyszerész a cinikus álarc mögül gyanakodva nézte az asszonyt. Tudta, hogy még harmincöt sincs, de sokkal öregebbnek látszott. Azt a két barátját, ami a szája szögletétől vezetett enyhe ívben az álla felé, még nem ismerte. Igaz, rég látta, akkor is messziről. Mindig csak messziről. De ahogy most nézte, az elgyötört vonások mögül felsejlett Margit lánykori arca, az arc, amilyenek ő

utoljára látta közlőrl, 1943 nyarán, a bevonulása előtti napon. Akkor is egy fotelben ült, ő elébe térdelt és kigombolta a blúzát. Formás kicsi melle, mint a madárfioka, remegve bújta a szívére, s ő gyengéden megcsókolta.

S Margit akkor azt mondta: – Látod, már nem is szégyellem magamat előtted!

A zene hangjai körülfonták őket a félhomályban, s az asszony megszólalt:

– Géza nagyon beteg.

– Gyógyulást kívánok a főmérnök elvtársnak!

– Miatta jöttem hozzád.

– Ez csak természetes! A Szultán minden gyógyszert be tud szerezni. A Szultánnak kitűnő külföldi kapcsolatai vannak. Még Nyugaton is. A Szultán mindenkinek segít, az elvtársaknak, a kartársaknak, a szaktársaknak, boldognak, boldogtalannak.

– Ne gyűlölj engem! És őt sem! Iszonyatosan szenved. Most ült nyolcadszor kés alá. Gégerák. Alig tud nyelni. Rövidesen csak szondán keresztül tudják táplálni, mert a nyelöcsöve elzáródik. És akkor már a nyálát se tudja lenyelni.

– És én? Mit tehetek érte én? Mért pont én?

– Géza tudja, hogy rövidesen meg fog halni. Egy darabig még késleltetik a halálát, de egyre nagyobb fájdalmakat fog átélni. Nem tudják megmenteni.

– Imádkozzon Istenhez! Isten végtelenül irgalmas!

– Laci?! Hiszen te jól ismered őt! El tudod ezt képzelni róla? Töltenél nekem még egy pohárral?

Szultán zavartan nyúlt az üveg után. Még mindig nem értette, mit akar tőle az asszony. Kezdte elveszíteni a magabiztosságát, kezdett kizökkenni a szerepéből, amit kezdetben elegendő védelemnek érzett önmaga számára. Az asszony beleivott a poharába, majd kinyitotta a retiküljét, és egy lezárt borítékot vett ki belőle.

– Ezt a levelet küldi neked. Olvasd el!

Amikor látta, hogy a férfi habozik, hozzátette: – Most!

Szultán az íróasztalához ment, egy elefántcsont nyelű papírvágó késsel felnyitotta a borítékot, meggyújtotta az állólámpát, és olvasni kezdett. Majd felpattant, s ingerülten az asszony elé lépett:

– Nem, nem, nem és nem! Ezt nem! Én nem ölek! Isten dolgába nem avatkozom!

– Nyugodj meg! – mondta az asszony, bár maga sem volt nyugodt. – Csak annyit tégy meg, hogy a mérget elem teszed! Te ahhoz feltűnés nélkül hozzájuthatsz.

– Nem! Bűnrészességet sem vállalok! Nem azért, mintha a rendőrségtől félnék! A lelkiismeretem miatt! Igen! Amiatt!

– És akkor nyugodt lesz a lelkiismereted, ha elutasítod egy haldokló kérését?

– Nem haldoklik! Kezelik! S amíg kezelik, nem szabad feladni a reményt!

– Én látom, hogy haldoklik. És ő is tudja, hogy a hátralévő élete nem egyéb, mint hosszú haldoklás.

– Nem tudok segíteni neked! Csak egy kavics vagyok, amit az Isten a földre dobott.

– Ez a legkönnyebb, az Isten háta mögé bújni, aki talán nincs is.

Az asszony felállt, tanácstalanul a férfit nézett, majd elindult. Az ajtóból még visszafordult könnyörgő tekintettel:

– Nagyon kérlek, gondolkodj rajta még!

Szultán kedvetlenül fogott a vacsorához. Néhány falat után félretette az íztelen hentesárut és visszament a szobába. Maga elé terítette az újságot, de kivételesen nem a sportrovatnál kezdte. A címlapon négy arc képet látott, a Rajk-per áldozatai voltak, és híradást az újratemetésükről. Ennyi az ember élete? S ugyanazok a gyászünnepeken, akik asszisztáltak a kivégzéshez? Van pofájuk hozzá? De legalább az aradi vértanuk napjára időzítették a ceremóniát. Ennek van gesztusértéke – állapította meg.

Korán lefeküdt, de nyugtalan éjszakája volt. Reggel átizzadt pizsamában ébredt. Álmában ismét megjelent az orosz. Látta, ahogy közeledik, de most hatalmasabbnak látszott, mint korábban. Reszketés fogta el, kiáltásokat hallott, s becsukott szemmel húzta meg ravaszt. Füsttenger támadt, s hallotta az idegen katona fájdalmas üvöltését. A hang, igen, a hang maradt a legelebbebb. A képek elhalványultak, visszatérő álmaiban különböző formákat öltöttek, de a panaszos jajgatás ugyanaz maradt minden alkalommal. S néha akkor is felidéződött benne, ha ébren volt.

De ennek a mai álomnak volt egy különös részlete. A leghatározottabban emlékezett, hogy látta maga mellett a lövészárookban Gé-

zát, amint rohamsisakban fekszik a földön mozdulatlanul. Pedig Géza nem volt a fronton, mindvégig itthon dolgozott a hadiüzem-mé nyilvánított posztógyárban.

– Isten megáldja Freud urat! – hessegette el magát az éjszakai látomást. De a tegnapi vendéget nem tudta elfelejteni. Túl sok ifjúkori élményt kavart fel benne az asszony. Ahogy a reggeli kávéját itta a fotelben ülve, határozottan érezte parfümjének illatát.

Eltelt egy hét, de nem múlt el egyetlen nap sem, hogy ne gondolt volna Margit látogatására. A levél ott feküdt az asztalán, nem olvasztta el újra, de nem volt lelkierője eltenni. S akkor történt valami, ami felzaklatta. Munkába igyekezett, s a patika előtt megpillantotta az asszonyt, aki a kirakatnak háttal ott állt a bejárat mellett. Halkan köszöntötte, Margit a szemébe nézett és visszaköszönt. Nem tudta eldönteni, megszólítsa-e, inkább azt várta, hogy majd a másik megszólal. De néma maradt, s ő sietve belépett az ajtón. Visszanézve látta, hogy az asszony azonnal távozott.

Este záraskor Lehotay, a főnöke csatlakozott hozzá azzal, hogy föllépne a megígért könyvért, mert a felesége sürgeti. Szultán emlékezett, hogy egy névestén felajánlotta az *Elfújta a szél*-t. Igyekezett szívesnek mutatkozni, bár nem kedvelte a férfit. Lehotay most járt először beosztottja lakásán, s érdeklődve nézett körül. Lenyűgözve szemlélte a szemközti falat végig beborító üveges könyvespolcot, és irigykedve a hatalmas perzsa szőnyeget. Az íróasztal feletti kis falipolcon különös figurára lett figyelmes. A durván faragott férfialak törökülésben foglalt helyet, fején hatalmas turbán, két keze sajnálkozóan széttárva, vagy talán ölelésre emelve.

– Ezt mennyiért vetted?

– Egy marék dohányért.

– Ilyen üzletet én is szívesen kötök.

– Lebeszélnelek róla.

– Mert?

Szultán mély lélegzetet vett. Tudta, megint olyan helyzetbe lavírozta magát, ahonnan sebesülés nélkül nem tud kikeveredni.

– Hadifogoly-történet ez. Amikor Orankiból Igumnovába vittek, átkeltünk komppal az Okán. A túlparton egy falu. A lakossága egy szálíg elítéltekből állt. Ott találkoztam egy szakállas öreggel. Örmény volt, s már húsz éve ott élt. Nem mondták meg neki, miért tartják fogva. Ő faragta ezt a szobrocskát.

– Ez mikor történt?

Személtáda, mondta magában Szultán. Biztosan megnézted már a káderlapomon. De azért mosolyogva válaszolt:

– 1948 őszén. Igumnóvából már hazajöttünk.

Azt nem tette hozzá, hogy már aki hazajött. Mert Szalacsi Imre, akivel fogságuk

utolsó évében tartották egymásban a lelkét, úgyszólván az ölében halt meg a vonaton, mielőtt elérték volna a sepetovkai átlomást a lengyel-szovjet határon.

A vasárnapi szentmisén Szultán szokása szerint ott énekelt az orgona mellett a barátok templomában. Amikor az utolsó akkord is elhalt, kezét fogott a kántorral, majd a csigalépcsőn lekanyarogva elérte az oldalbejáratot.

Margit ott állt az utcai lépcső alján.

Vörös kosztüm volt rajta, s Szultánnak úgy tűnt, hogy a szeme lángol. Jelenség volt. Égő csipkebokor. Meghajtotta felé a fejét, de az asszony nem fogadta a köszönését.

* * *

Margit előtt ekkoriban már összefolyt az idő, nem tudta, milyen nap van, hányadika, csak járta a kórházat, egyre keserűbben, egyre kilátástalanabban. A Rókus utca gesztenyefái már rozsdásodtak, a temető előtt a virágárusoknál szaporodtak a krizantémok, s az idő is hűvösödni kezdett.

A portás udvariasan nyitotta neki a kórházkaput, tudta, hogy engedélye van belépni a látogatási időn túl is. A gégszet épülete szemben a kapuval pár lépésnyire állt, s Margit igyekezett rendbeszedni az arcát, mielőtt a kórterembe lépett. Géza ágyához sietett, megcsókolta a férje arcát, és székelt húzott magának az ablak elé.

– Hogy vagy?

– Most már jól. Most már minden rendben van.

Az asszony meglepődve húzta kérdőre a szemöldökét.

– Meglátogatott a Laci. Talán fél órája. Hozott nekem limonádét.

Margit ijedten kapta fel az üres poharat az éjjeliszekrényről, és pillantott az aljára.

– Ne aggódj! Poharat is hozott – próbált mosolyogni a beteg.

Az asszonyt olyan váratlanul érte a helyzet, hogy képtelen volt rendezni az érzelmeit. Csak annyit tudott, hogy fegyelmzettnek kell maradnia.

– És mit mondott?

– Alig valamit. A mutatóujját a szája elé téve csak annyit súgott: – Majd odaát megbeszéljük!

Margit megfogta a férje kezét és megszorította.

– Mennyi időd van még?

– Nem tudom. Egy örökkévalóságnyi. S ez már mind a tiéd. Tudod, hogy szeretlek.

Az asszony elsírta magát.

Többet már nem beszéltek.

Fogták egymás kezét és megszűnt körülöttük az idő.

* * *

Margit szinte öntudatlanul ment hazafelé. Egy kinoktól barázdált arc utolsó mosolyát vitte magával. A Déri-kert kerítése mentén haladt, s a templom felőli végről furcsa hangok ütötték meg a fülét. Mintha ezt kiáltották volna: – Ruszkik, haza! Aztán énekszót hallott, majd a tömeg kitérdült a kertből az utcára. Az élen haladó legények a vállukon,

farudakra téve, cipeltek valamit. Felismerte: a Sztálin-szobor volt, ami a sétány szélén állt. Sodródott a kiáltozó, éneklő, zászlókat lobogtató tömeggel, majd a Béke téren kilépett a sorból, s a felső korzó korlátjára támaszkodva nézett a mélybe, figyelve a fejleményeket. A menet a Sugovica-hídra ért, s úgy rémlett neki, hogy a tömegben ott látja

Szultánt is. Rövid idő múlva üdvrivalgás közepette repült a szobor a vízbe.

A hit, hogy helyreállhat a világ rendje, szinte tapinthatóvá vált.

Margit hazament.

Géza íróasztalán a naptár október 25-ét mutatott.

Hamar Péter

Kedves, Jó Bajaiak!

Levél a szomorúság völgyének Finnországból – egy „igaz magyar finn” búcsúztatására...

Mert, ha megengedné (miért ne engedné meg?!): tudjatok róla: a második, Fogadott Finn Apámról beszélek.. Avagy, amiként az öreg Cecey az *Egri csillagok*-ban: nem is én fogadtam őt második apámnak, hanem ő engemet „többlet-gyermekének”, öcsi méretű fiatal barátjának?...

Orvos-főtanácsos Asko Armas Juhani Kuisma igazgatott kórházat, s lakott közel fél évszázadnyi időt Ylivieskában, a Terveystie (Egészség utca) 9. sz. alatt. Aztán töltött jószerevével évtizedeket, különösen már nyugdíjasan, évente kétszer-háromszor, heteket-hónapokat a Szekszárd-Palánki-hegyi tanyáján; télen is, nyáron is, tekintetét meghordozván a Duna-lezártá végtelen síkságon s „az álmos ebként” elterülő város fölött.

Jól mondom? Tiszta időben innét még a bajai, kikötőbeli silókat is láthatta... De Babits-csal „barátságban volt” – ezt tudom. Sirppa-nak és Juhani-nak ugyanis én voltam az ylivieskai magyarnyelv-tanára (mellékfoglalkozásban a Népiskolán).

Szekszárdnak a Lappföld-kapuja: Tornio a testvérvárosa; Pécsé Lahti, Juhani feleségének szülővárosa. Juhannival dr. Deutsch Ottó, akkoron bajai, szintén Rotary klub tag főorvos támogatásával a háttérben, Baját és Ylivieskát szerettük volna „összeboronálni”. Nem Baján múltott, hogy nem sikerült. Azóta tán már Ylivieska városa is tud valamennyit magyarul: legalábbis egy közmondást: „Bánja már, mint a kutya, aki hetet...” Stb.

No, ne bántsuk őket, ne szaladjunk túlságosan előre; inkább rendezetten, sorjában.

Az ylivieskai kórház

Mert igazság szerint, Kedves, Jó Bajaiak, a „három a magyar igazság” jegyében most Hilka Kulmala következett volna. A mopedeken hagyott, több tízezer forint értékű bukósisakok, a családi értékeket védő bejegyzere „söprű-ajtónálló” után Hilka „becsület-virágárujáról” akartam harmadikként regélni. Az előtér zárás után, tehát akár éjjelkor is nyitva: ott több tucat, különböző, gondosan előre készített, csomagolt virágcsokor. Válassz; aztán a falon kis nyílás: a pénzt oda dobd be. De ha éppenséggel szegényebb vagy ennél – hajjaj!... – akkor találsz előkészített papírcetliket, ceruzát, írd föl, s azt a cédulát dobd a hasadékbá.

Bent, a boltban, időnként 50-60 papírdarabka is várakozik a talpas szögön, mint valami tövisszúró gébics gyűjteménye... Köztük olykor biz az enyém is.

De az élet, mint nem egyszer, most is mást akart, közbeszólt – mégpedig igen fájdalmasan.

Más okból kellett, személyesen, betérenem az üzletbe.

Sírcsokrot kellett rendelnem... (Finnországban a nálunk általánosan használt korszorú csaknem ismeretlen.)

A kis híján ugyanannyira magyar, mint finn orvos-főtanácsos Juhani Kuisma búcsúztatására.. „A Te birodalmadnak, Szeretett Atyám, // Én mindig átadom magamat, // Az én lelkemet és testemet// Kérlek Uram, vedd oltalmadba!...” Juhani partecédulájáról a 377-es zsoltár első versszakát idéztem. A finnek egyik legnagyobb költőjét: Eino Leinót emlegetik a kapcsán.

Talán még vetekszik is velem, mindenesetre rögtön megszólal bennem a szintén nagy magyarbarát, Johannes Brahms *Egy Német Requiem*-jének 39-5 Psalmusa. Nem fordítom le, ez eredetiben gyönyörű. Baján amúgy is sokan tudnak németül (akik nem, hát

14 szót csak-csak ki tudtok keresni valami fordítóprogramból...) „Herr! Lehre doch mich! // Da13 ein Ende mit mir haben mu13// Und mein Leben ein Ziel hat! // Und ich davon mu13! // Und ich davon mu13!...”

Ez a 3. tétel bariton szólója – a kórus lelektépő sóhajaival a háttérben.

T. S. Eliot nem tudta volna tömörebben. Esküszöm.

T. S. Eliot itt aztán bejön a képbe. Mert Juhani özvegye, a valamikor szintén vezető főorvos Sirppa Kuisma (sirpa = cserép, törmelék; ennek s a névnek még jelentősége lesz a történetemben!) csaknem könnyekre fakadva kérdezte (ez az erős asszony, aki százak – nem túlzás, talán ezrek – fájdalmát hordozta s gondozta a negyedévszázad alatt Ylivieska ideg-elme osztálya élén), hogy eljátszanám-e Juhani templomi beszentelése után a Mária-termi emlékünnepegen, szóló fuvolán az őneki olyan drága, Lloyd Webber *Macskák Memory*-ját... Épp csak végakaratot nem emlegetett... Londoni diákévei Sirppával... Az első – s immáron végleges – szerelem...

Én meg majd frászt kaptam. Persze, hogy rögtön igent mondtam – de mi lesz ebből?!... Ez egy musical!... Ha gonoszkodni akarnék, majdnem azt mondanám én, a Bachon, Bartókon, Rautavaarán nevelkedett, hogy ez amolyan „kocsmazene!” Én már sok mindent megéltem a jegesmedvék földjén, de hát musicalt játszani gyász-emlékünnepegen?!... Nem valamiféle finnyákolás volt ez, hisz játszottam én főiskolás éveimben majd minden nyáron valamelyik balatoni „vendéglátóipari egységben”...

De nem.

Juhani még itt és most is tanított.

Mert azután természetesen utána néztem a korábban fumigált dolognak, amiről rögtön kiderült, hogy a szöveg alapja T. S. Eliottól származik. A történet röviden: macskaközösség a nagyvárosi, külvárosi slumban; ennek fordít háttat a kis gögösség,

szépség: Grizelma. A *Memory* annak a mozzanatnak a hangokban megjelenése, amikor a tépett, lerongyolódott Grizelma megalázottan, szomorúan visszakéri-könyörgi magát a közösségbe... (Ismerős a dolog – akár a Bibliából is?)

Juhani Kuisma soha nem volt túlhangsúlyozottan vallásos. Sőt. Bizonyos kulinarizmusát még az emlékünnepeken szónokoló Rotary klubbeli korifeus is többször felemlgette. De ha ránézek erre a képre, amely előtt a Webber *Memory*-t játszottam (még egyszer hangsúlyozom: tudomásom szerint Juhani saját, előzetes kérésére történt), ez a kép kis rögtönzött oltáron állt, fehér virágok között; s most itt láthatjátok a mellékleten. A Palánki-hegyi padon?....

Juhani Kuisma

A kép kulcsfontosságú. Nem csak Juhaniak az az obligát mosolya, amely nélkül őt szinte sohasem láttam. (Tudott-e ez a legendárius kórházvezető, egy mára szintre teljesen leépült, „elfekvővé” degradált hodály valamikori nagyfőnöke bárkivel, beosztottjaival veszekedni, haragosan szigorú lenni?....)

Ha jól megnézik ennek a finnországi ARANYEMBERNEK a képét, rövidesen felfedeztek valamit. Az a bizonyos széles öv – nem valami máltai- vagy rotary-s klub

felsőjelvénye... Emlékeztek csak az idézett zoltár-részletre, psalmus-részletre. Az az öv Juhani földi, konkrét fájdalmainak a „széles, sűrű-fekete öve” – én már meg nem mondhatom, finnországi 22 évemben hányszor mütötték a mind rosszabbá váló gerincét... S ennek a kulturálisan oly magas szinteken „járkáló” embernek hogynem lehetett volna világos, egyértelmű: a legnagyobb orvostudósok is meg tudnak betegedni; hogynem tudta volna: Istenem, Uram, a Te kezében vagyok – amíg engeded. S kérlek, azután is.

Mert Juhani szelleme itt jár köztünk. Ez közhely.

* * *

De az már nem, hogy haláslé- és pörköltfőzésben, ízesítésben kenterbe verte a „tüke-palánkiakat”. Mint említettem, ezt a kulinarizmusát még a búcsúbeszédben is felidézte a Rotary klub vezetője; majdnem megbotránkoztam. (Juhani mosolygott volna. Mint a képen, a tanya előtt...) Hogy a bajai háromláb és néhány, különböző méretű fényezett halbogrács voltak többek közt a legféltettebb kincsei... S hogy miként nézett rám ez az örökké mosolygó ember a nálam, itt Sieviben felkínált lazachaláslé kapcsán?! (No, ezt majd részleteiben is elmesélem: megéri Nektek...)

Krúdnyak, Móricznak, Bertha Bulcsúnak a lírai tömörítőkézsége kellene belém, hogy gyűszűbe gyömöszöljem ennek a (nem az én szavaim!) Drága Embernek a teljességét, lényét. Mindenesetre ő egy volt azok közül a lassan már félszázát is kitevő finnek közül, azon a déli környéken, akikről, többiekéről – finnekről, Juhani kapcsán szintén fontosakat szeretnék majd elmondani. Ám Juhani mintegy (sőt: mint valami) szublimátum, esszencia, cseppben a tenger. – Egész.

1929. május 5-én született Turkuban – 2012 július 26-án adta vissza testét s lelkét a Teremtőnek Ylivieskában.

Ylivieskában a 60-as évek elejétől vezette a kórházat, 1992-ig, nyugdíjba vonulásig. Ez a pompás intézmény akkor kezdte meg hanyatlását (az első „lama”; recesszió évei) s lett belőle – mint már emlegettem – csaknem elfekvő... Nyári, személyes tapasztalataimról majd mesélek... Ugyanabba a szobába kerültem, ahol még egy hónappal korábban Juhannival, élőben találkoztam.

Az aktív praktizálása tehát 90 tájékan megszűnt – de nem az aktivitása! A rotarysok közel félszáz évet emlegettek. Elmaradhatatlan volt közülük; csak, ha láz vagy fekvő betegség... (ritkán).

Ő Magyarországról leginkább nem vitt (ha igen, többnyire finom vöröset, nekem paprikát az öcsényi piacos öregasszonyok szoknyája alól...) – ám leginkább hozott. Egyfajta, igen magas kultúrát – ez teljes bizonyosság.

* * *

Végezetül. (Legalábbis egyelőre)

Többnyire köztudott, hogy a férfiak bizonyos része szemérmes, így én sem az illetékeshez, Sirppához fordultam, hanem majdnem pironkodva Juhannit kerestem: rosszul alszom, nyomott a hangulatom... tanácsoljon már valamit!

Juhani rám nézett és ismét mosolygott: „Hát nem te tanítottál bennünket magyarra a Kansalaispistóban?! S meg sem fordult a fejedben, hogy a nevünket lefordítsad?”

Mert az bizony, a (mäki)kuisma – orbáncfűt jelent. A magyar rádió naponta reklámozza enyhe depresszió kezelésére. Vény nélkül kapható, tablettában is, teaként is alkalmazható. Állítom – J. Kuismához hasonlóan –, kellő türelemmel, kitartással igen jó.

Juhani most is huncutkásan mosolyog – én pedig legközelebb, kedves, jó bajaik, innen folytatom...

Üdvözlő Benneteket:

Dobai Tamás

Portrészlet Kondor Gusztáv csillagászról

Az eredeti tanulmány a Természet Világa folyóirat XXI. Természet-Tudomány Diák pályázat Természet-tudományos múltunk felkutatása kategóriájának II. díját nyerte el. A cikk a díjazott mű kihagyásokkal rövidített változata.

A Bácska északi részén a 19. században született, majd innen elszármazott csillagászok közül legismertebb a bajai születésű és szakmai pályafutásának csúcspontját Párizsban elérő Schulhoff Lipót (1847-1921). Családjá eredetileg orvosnak szánta, de egyetemi tanulmányait éppen csak elkezdve jött rá, hogy inkább a matematika és a világegyetem meg-

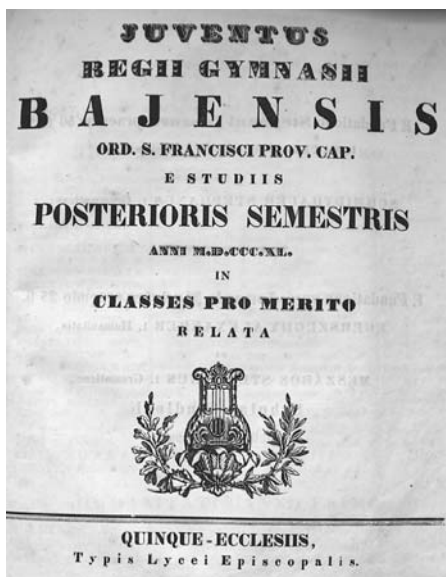
ismerése érdekli. Mivel a Gellért-hegyen álló csillagvizsgálót 1849-ben az osztrákok elpusztították és az nem épült újjá, tanulmányait Bécsben folytatta, ahonnan később – az egyetem befejezése és több éves obszervatóriumi munka után – Franciaországba hívták. Csak kevesek számára tudott, hogy szintén ezen a vidéken, Szántován (ma Hercegszántó,

a magyar-szerb határ szomszédságában) jött a világra és iskoláit részben szintén Baján végezte az a Kondor Gusztáv (1825-1897), akinek szakmai tevékenysége és karrierje viszont Magyarországhoz kötődik. A pesti egyetem csillagda nélküli, saját lakásán kölcsön műszerrel bizonyos méréseket végző tanárának életét tekintem át munkámban.

Az 1848-ban családi nevét Kondorra változtató Krauze Gusztáv János 1825. augusztus 7-én született a történelmi Magyarország Bács-Bodrog vármegyében fekvő Szántován:

A német területről érkező, itt letelepedő szülei közül édesapja, Krauze János, kincstári főerdészként tevékenykedett; édesanyja, a francia származású Kollin Karolina egy hamburgi kereskedő lánya. Itt érdemes megjegyezni, hogy a szántovai római katolikus plébániai egyházban kereszteltek anyakönyvével tartalmilag mindenben egyező, Polyák Imre hercegszántói plébános által 2002-ben kiállított kivonat szerint a szülők keresztneve János és Karolina, míg a Kondor Gusztávval kapcsolatos cikkek alapvető forrásaként számon tartott Kövesligethy Radó akadémikus 1904-ben készített *Kondor Gusztáv emlékezete* szerint Ferenc és Sarolta.

A bajai nagygymnázium 1840-es évkönyve

Elemi oktatása a szülői házban kezdődött: zeneszeretetét apjától örökölte, anyja az alapismereteken túl franciára és németre tanította. Tanulmányait az 1837/38-as tanévvel a ferences rend hat évfolyamos bajai nagygymnáziumában folytatta, itt latin nyelvi ismereteket is szerzett. Az iskola rangját jelzi, hogy itt tanították fiaikat a környékbeli földbirtokosok, Baja és a környező települések értelmiségi családjai, a város és nagyrészt a vármegye tisztviselői, de nem volt elérhető az alsóbb társadalmi osztályból érkező fiatalok számára sem. Ebbe a környezetbe került 12 évesen Kondor Gusztáv, ahol az 1838-as évkönyv szerint a nyelvészeti első osztályba járt: itt a 19 kitűnő tanuló listájának 9. helyén szerepel a neve. A második osztályban Kondor a 20 kitűnő közül a 14., az 1840-es évkönyv szerint a nyelvészeti harmadik osztály 13 emi-nens tanulója közül a 10. Baján 1840. május 1-én az egész várost lángba borító tűzvész pusztított és az általános romlás a gimnáziumot sem kímélte. A rendkívüli helyzetre való tekintettel az igazgató kérelmére a helytartótanács hozzájárult a tanév megrövidítéséhez, korábbi befejezéséhez. A következő tanévtől a szálláshely nélkül maradt vidékiek más iskola után néztek, ez az oka annak, hogy Kondor Szabadkán folytatta tanulmányait.

A szegedi líceum bölcsészeti évfolyamait elvégezve a mérnöki tanulmányok megkezdéséhez szükséges két év előzetes gyakorlat megszerzéséhez Apatinban, az ottani kincstári építészeti hivatalnál nyert felvételt: ott 1846-47-ben dolgozott. Gazdag gyakorlati tapasztalatokkal léphetett a pesti egyetem Mernöki Intézetének (Institutum Geometrico Hydrotechnikum) falai közé.

Az 1848-49-es szabadságharc kitörésekor megszakitotta egyetemi tanulmányait, katonának állt. Képességeinek és tudásának köszönhetően gyorsan haladt a ranglétrán, és a VII. hadtesthez tartozó 66. számú gyalogezred hadnagyként végigharcolta a branyiszközi, a kápolnai, a verpeléti, a horti, a hatvani és a nagysarlói csatákat. Klapka hadtestéhez kerülve vett részt az 1849. április 26-i komáromi csatában, ezután a tatai 99. számú zászlóaljhoz, majd vissza Komáromba került. Már főhadnagyként küzdött Komárom megvédéséért és részese volt az 1849. szeptember 27-i kapitulációnak. A szabadságharc bukása utáni súlyos retorzióktól ugyan megmenekült, de a rendőrség sokáig zaklatta. Számára ebben az időszakban a legfontosabb az volt, hogy folytathatta megszakitott egyetemi tanulmányait. A gyakorlati mértanra (azaz földmérésre), vízépítéstanra, erőműtanra, gazdaságra és felsőbb matematikára képesítő oklevelét 1850. október 3-án nyerte el.

Petzval Ottó nagy hatású matematika előadásainak köszönhetően késztetést értett a további tanuláshoz. Elyert csillagászati ösztöndíja tette lehetővé, hogy a budai egyetemi ösztöndíjas növendékeként 1851-52-ben Petzval Ottó, Jedlik Ányos és Mayer-Lambert Ferenc (a gellérthegyi csillagvizsgáló utolsó igazgatója) előadásait hallgassa. A két év letelte után a bécsi tudományegyetem ösztöndíjasaként matematikát, fizikát és különösen csillagászatot tanult Karl Ludwig Littrow mellett. Szorgalmának és tanulmányi előmenetelének köszönhetően Littrow biztos jövőt ígérve marasztalta, ám a megtisztelő ajánlatot Kondor nem fogadta el. Egyrészt honvágya volt, másrészt abban bízott, hogy a szabadságharc idején megrongálódott gellérthegyi csillagvizsgáló helyreállítása után ott alkalmazást nyer.

1854-ben Kondor visszatért Magyarországra. Sajnos régi álma – elhelyezkedni a gellérthegyi csillagvizsgálóban – nem válhatott valóra, mert az nem épült újjá. Két lehetőség állt előtte: végzettsége alapján a mérnöki pálya (itt korábban már szerzett gyakorlati tapasztalatokat) és a tanárság. Választása a tanári pályára esett: az ugyanebben az évben megszervezett pesti reáliskolában (az Eötvös József Gimnázium elődje) kapott állást. A tanári állásokra hetvennél többen pályáztak, ugyanakkor az iskolát megszervező Weiser József bécsi főreáliskolai igazgató – Kondor bécsi tanulmányai idejéről már ismerte – felszólította Kondort, tulajdonképpen felkérte a matematika tantárgy elvállalására. Az első évben ideiglenes, majd 1855-től rendes tanárrá választotta Pest tanácsa. Érdemes megjegyezni, hogy a kezdeti tantestület négy magyar tagja közül hármat – Kondor Gusztávot, Ney Ferencet és Preysz Mórt – a későbbiekben akadémiai tagságra választották. Kondor sokoldalúságát mutatja, hogy a matematika mellett képes volt a váltójog, a könyvvitel és a vámismeret anyagának kidolgozására és tanítására. Volt időszak, amikor fizikát és magyar nyelvet is oktatott, több ízben igazgatóhelyettesi feladatokat is ellátott. A főreáliskola 1858-ban kiadott negyedik értesítőjében jelent meg *Die auf elementarem Wege entwicelte Theorie der Maxima und Minima* című dolgozata egyes függvények szélsőértékeiről. Mayer-Lambert Ferenc 1862-ben történt nyugalmába vonulásakor Pauler Tivadar, a pesti egyetem rektora a déljelzés ellenőrzésére és időmeghatározásokra kérte fel Kondort. Ezzel közelebb került az egyetemhez, amelynek hatása csakhamar jelentkezett: 1863. február 22-én a szépművészetek és a bölcsélet doktorává avatják. Két év múlva – ekkor

A budapesti főreáltanoda tanári kara. Kondor az álló sorban jobbról a második

még fiatal, hiszen csak negyven éves – a csillagászat magántanára lett az egyetemen. Közben, 1861. december 20-án a Magyar Tudományos Akadémia Kondor Gusztávot levelező tagjainak sorába választotta, aki annak Almanachját csillagászati résszel bővítette ki és 25 éven keresztül szerkesztette. Akadémiai székfoglalóját *A dellőkör; különösen mint dellőtávcső használva* címmel 1863-ban tartotta.

Kondor 1869-ben és 1871-ben Schenzl Guidóval Magyarország délnyugati részén földmágneses megfigyeléseket és geográfiai hosszúság meghatározásokat végzett, amelynek csillagászati vonatkozású részét ő dolgozta fel.

Kondor egészen 1871-ig volt a pesti reáliskola tanára. Nem csak oktatott, hanem mindig volt egy-két jó szava a tanulókhöz, akik rajongásig szerették. Elmenetelekor tanártársai meleg hangú levélben búcsúztak el tőle, és Pest városhatósági közgyűlése szintén elismerte az iskolánál eltöltött 16 év fáradozásait. A bölcsész tudományi karon 1871. januárjában az elemi mennyiségtani tanszék helyettesítését bízták rá, majd márciusban már nyilvános rendes tanári kinevezést kapott (1865 óta egyébként a csillagászat habilitált magántanára volt). Kapcsolata a középiskolai oktatással azonban nem szakadt meg: az 1870-es években hat évig tagja volt Budapest IV. kerületi iskolaszékének, különböző funkciókban részt vett az Országos Középiskolai Tanáregyesület munkájában, az érettségi vizsgák miniszteri biztosaként tevékenykedett stb. Eredményes egyetemi munkásságának köszönhetően 1880 és 1883 között a kar dékánja volt, majd Petzval Ottó 1883-as halála után a csillagászati tanszék helyettes tanárának nevezték ki. Munkás élete közben tovább foglalkoztatta a csillagvizsgáló ügye. A vallás-

és közoktatási miniszter 1891. novemberében tartott, ezzel foglalkozó ülésén minden igyekezete ellenére sem sikerült az ügyet előre vinni. Újabb kezdeményezésként javasolta 1896-ban a bölcsész tudományi kar vezetésének, hogy a csillagászati karra hívják meg tanárnak Weinek Lászlót (a tanszék állandósításában a csillagvizsgáló felépítésére is lehetőséget látott). Sajnos, ebből sem lett semmi, az újabb fejleményeket pedig nem élte meg. Az 1897-es év pünkösdjén váratlanul megbetegedett, és komoly műtéten esett át. A hosszadalmassá nyúló betegeskedés legyengítette szervezetét, különösen a szívét, és 1897. szeptember 16-án elhunyt. Ravatalánál Egyeteme és az Akadémia nevében az egykori tanítvány, Fröhlich Izidor dékán méltatta 43 évnyi munkásságát. A Vasárnapi Újság című lap szerzőmegjelölés nélkül 1897. október 10-én megjelent 44. évfolyamának 41. számának 672. oldalán emlékezett meg képpel róla és foglalta össze munkásságát.

Kondor Gusztáv sírja Budapesten a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben található. Az 1849-ben átadott temető köré az akkori városvezetés téglakerítést emeltetett, annak fala mentén készültek a pesti polgárság ma is látható sírboltjai. A regiszter szerint a főbejárattól jobbra lévő falsírboltok közül a 171.-ben helyezték végső nyugalomra Kondor Gusztávot. Mivel számozás nincs, a kiegészítő azonosítás szándékával megjegyeztem, hogy a 169.-ben Bugát Pál orvost temették el. Előrelátásomnak köszönhetően Bugát gondozott és jó állapotban lévő sírját azonnal megtaláltam, ami kijelölte a keresett sírt: tovább, a második. A borostyánnal és más futónövényekkel teljesen benőtt síremlék felirati mezőjéhez csak annak szét-hajtása után lehetett hozzá férni. A tábla nehezen olvasható vésése szerint a Royko-

család sírboltjáról volt szó, ahol az első eltemetettek Kondor apósa – Royko Károly – és anyósa – Royko Friedrich Jozefa – voltak. Ide, a Royko-sírboltba helyezték el Kondor földi maradványait.

Kondor Gusztáv 1858. május 26-án vette feleségül a kereskedő családból származó Royko Emiliát. A 39 évnyi házasságban három fiú, valamint ugyanennyi leány született és nőtt fel. Az apa nagy gonddal ügyelt mindegyik gyermekének nevelésére és tanulmányaira, az eredmény ennek megfelelően nem is maradt el. A fiúk közül dr. Kondor Gusztáv királyi albiró, dr. Kondor Aladár királyi kúriai tanácsjegyző, valamint albiró, dr. Kondor Ferenc királyi kincstári ügyész lett. A lányok kitűnő minőségű tanítónők.

Kövesligethy Radó Kondor szakirodalmi munkásságát öt főcsoportba sorolta. Tevékenységével összhangban ezek közül számosságában a legtöbb a csillagászat és a matematika. Négy esetben készített akadémiai tagokról emlékbeszédet, három reáliskolai tankönyvet írt és néhány vegyes publikáció tartozik még ide (például ismeretterjesztő cikkek). Írásaiban, publikációiban beszámolt a tudomány legújabb eredményeiről és számos aktualitásról.

Szívesen vállalt az ismeretterjesztésben is feladatokat. Például a Természettudományi Közlöny (ma Természet Világa) levelezekrényében olvasói kérdésre válaszolva a napfogyatkozással kapcsolatos pontos be- és kilépés számításával kapcsolatosan ad információt.

Szakmai tudása alapján jó áttekintéssel rendelkezett a csillagászati tudomány és technika pillanatnyi állapotáról, fejlettségi szintjéről. Erről ad áttekintést a Közlöny egy másik számában, amelyben a csillagászat újabb segédeszközeit ismerteti: távcsöveket, teleszkópokat, spektroszkópokat stb. „Az ég fényképezése még alig 50 éves, és az első képek mégis századokkal látszanak hátrább lenni a mostaniaknál. Gyors előrehaladása főképp a technikai ügyességnek köszönhető” – írta cikkében. Jól látta, hogy többek között a fényképezés micsoda új lehetőségeket jelent. Továbbá, hogy még csak az elején van az emberiség a végtelen megismerésének. „A mit eddig tettek, kevés; csak alig kezdete a munkának, és mégis sok az egy évszázad előtti abszolút semmihez képest. Mostani ismereteink nagy része, miként teljesen meg vagyok győződve, az utánunk következő nemzedékek előtt tiszta tudatlanságnak fog feltűnni. És még sem szabad azt megvetni, mert ez az, mely bennünket fölemel a Mindenható trónusának zsámolyához” – írta tanulmányának befejezésékként.

A kiváló tudós, a melegszívű és jellemes ember halálával – amely az életében meg nem valósult cél, a csillagvizsgáló átadása előtt következett be – jelentős veszteség érte a századforduló magyar tudóstársadalmát. Tevékenységével nagyban hozzájárult korának csillagász és geodéta szakembereinek képzéséhez. Élete mottóját Köves-

ligethy Radónál jobban nem lehet néhány mondatba sűríteni:

„Teljességében harmonikus élet zárult le. Fiatalkori jogosult, és a teljesedés minden reményével kecsegtető ambíciója csalódással járt: de ezen csalódás az egyetlen maradt. A lemondást s a megnyugvást lassú emelkedése követte, melynek minden fokát boldog

családi élet még édesebbé tette. Élete alkonyán újból hevesebben mozgatják a fiatalságát lelkesítő eszmék, és a siker első derengését még felfogja szeme. Mint komoly dalnak megnyugtató végaccordja, úgy szállt el élete. Emléke áldott legyen!”

Schneider Viktor Szent László ÁMK
Vízügyi Szakközépiskola

Bácskai életrajzi vázlatok

Veredy Gyula

(Kúla, 1897. május 5. – Budapest, 1976. szeptember 7.)

Mások mellett Veredy Gyula nem kis érdeme, hogy a könyvtárlátogató manapság könnyen eligazodik az intézmények állományában, hála az általa népszerűsített osztályozási rendszernek.

Apja adótisztként került a Ferenc-csatorna melletti, vegyes lakosú nagyközségbe, Kúlára. A századforduló táján azonban családjával Pestre helyezték. Veredy Gyula sok tekintetben örökölte apja módszerességét, pontosságát, mivelhogy nála az adóívek rovatainak mindenkor stimmelniük kellett. Ő irányította fiát a jogi tanulmányok felé, mondván, hogy ennek elsajátításával megnyílik az út a közigazgatási, mind a szabad pályák felé.

Veredy Gyula, jogi diplomával a zsebében, egy harmadikat választott: a könyvtárosi pályát. 1922-ben lépett a Fővárosi Könyvtár kötelékébe, akkor tehát, amikor az ellenforradalom vihara már elsöpörte a Szabó Ervin köré csoportosuló nagy könyvtárosi nemzedéket, amely a politikában is aktív szerepet játszott: bebörtönözték őket, emigáltak, vagy készszerebből pályát változtattak.

Veredy Gyula, látva elődeinek sorsát, de nyilván alkati okok miatt is, nem vállalt közéleti szerepet, megmaradt szigorúan a szakma keretében, ő „csak” könyvtáros lett és maradt. Ezen a téren azonban maradandót alkotott: tevékenységének központjában

ban a tizedes osztályozás elterjesztése állt.

Veredy Gyula 1947-től az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt, 1959-től annak Bibliográfiai Osztályát vezette. Erre az időszakra esik az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) általános alkalmazása is. Az Országos Osztályozó Bizottság elnökeként a fő irányítója volt ennek a szakmunkának, s szerkesztője, szerzője az ezzel kapcsolatos szakmunkáknak. Életműve nem hivalkodó, de a szakmában nagy tisztelettel ejtik ki nevét, emlékét pedig, ha névtelenül is, az áttekinthető, jól működő könyvtárak őrzik.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezünk régiekről. Zombor; Publikum. 2007.*)

Bárzsi Géza

(Zombor, 1894. január 9. – Budapest, 1975. november 7.)

„Anyanyelvünk, a mai magyar nyelv mindent tud, amit ebben a világban tudni kell. Nyelvünk a finnugor alapnyelvből olyan rugalmas örökséget hozott magával, hogy különösebb megrázkódtatások nélkül hozzá tudott idomulni a gyakori műveltségváltásokhoz ... Egyfelől a makacs konzervativizmus, másfelől az új igényekhez való idomulás képessége egyszerre adja nyelvünk maradandóságát és rugalmas hajlékonyságát, s ez tette lehetővé, hogy elszigetelten fennmaradhatott, és kicsinységében is fölemelkedhetett a (nagy) nyelvek színvonalára.” Így fogalmazott a Zomborban született nyelvészprofesszor 1975-ben a magyar nyelv akkori állapotáról.

Bárzsi Géza nyelvész, egyetemi tanár, 1939-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1947-től rendes tagja, 1973-tól a debreceni egyetem díszdoktora, 1967-től a Finn Akadémia külső tagja. 1952-ben Kossuth-díjban, 1970-ben Álla-

mi díjban részesült. A budapesti tudományegyetem magyar-latin-görög, majd francia szakán tanult mint az Eötvös Kollegium tagja.

1914 nyarán ösztöndíjjal Franciaországba ment, ott az I. világháború alatt internálták. A Nemzetközi Vöröskereszt kieszközlte, hogy Svájcba kerüljön. A lausanne-i egyetemen fejezte be tanulmányait. 1919-től 1941-ig Budapesten volt középiskolai tanár. 1932-től a szegedi, 1938-tól a budapesti egyetemen magántanár volt ófrancia nyelvből, 1941-től rendes tanár a debreceni egyetem magyar és finnugor nyelvészeti tanszékén, 1952-től a budapesti ELTE II. sz. magyar nyelvészeti tanszékének vezetője nyugalomba vonulásáig, 1969-ig. Első tudományos munkája *Autor d'une étimologie* címmel 1923-ban jelent meg. Eleinte inkább a romanisztika érdekelte. A francia-magyar nyelvi-művelődési kapcsolatok vizsgálatán keresztül hamar eljutott a magyar nyelvtu-

domány műveléséhez. Legfontosabb a magyar nyelvtörténeti, s ezen belül a történeti hang- és alaktanra vonatkozó munkássága. A tudományt és a népszerűsítési igényeket egyformán kielégítő alkotása a *Magyar szófejtő szótár* (Bp., 1941.), Ország Lászlóval együtt szerkesztette *A magyar nyelv értelmező szótárát* (Bp., 1959-62). Szervezte és vezette a budapesti egyetem bölcsészeti karán a helyes kiejtés versenyét, a Magyarorságn című folyóirat állandó munkatársa volt. Tagja volt az MTA nyelvművelő és helyesírási bizottságainak. Sokat tett a hazától távol élő magyarok nyelvének megőrzése érdekében. 1941-49-ben a *Magyar Néprajz* című folyóiratot szerkesztette, részt vett az 1947-ben induló *Magyar Nyelvatlasz* gyűjtési és szervezési munkájában. Számos egyetemi és gimnáziumi tankönyvet írt.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezünk régiekről. Zombor; Publikum. 2007.*)

Válogatta: Jász Anikó

A Bácskai Kultúrpalota októberi műsoraiból

Csontváry Baján

„Hajnalban nap-nap után a lángoló Kárpátokat figyelem s egy délután csendesen bubiskoló tinós szekeren megakadt a szemem. Egy kifejezhetetlen mozdulat kezembe adja a rajzont s egy vénypapírra kezdem rajzolni a motívumot. A princípálisom nesztelenül hátul sompolyog, a rajz elkészültével a vállamra ütött. „Mit csinál:

hisz maga festőnek született.” Meglepődve álltunk, egymásra néztünk s csak ekkor tudtam és eszméltem, amikor magam is az eredményt láttam, hogy valami különös eset történt, amely kifejezhetetlen boldog érzésben nyilvánult meg. A rajzot oldalzsebembe tettem s e perctől fogva a világ legboldogabb embere lettem. Princípálisom

távoztával kiléptem az utcára, a rajzot elővettem tanulmányozásra: s ahogy a rajzban gyönyörködöm egy háromszögletű kis fekete magot pillantok meg balkezemben, mely figyelmemet lekötötte. E lekötöttségben fejem fölött hátulról hallok: Te leszel a világ legnagyobb napút festője, nagyobb Raffaelnél.” (Önéletrajz-részlet)

Sétalovaglás a tengerparton

Miért foglalkozunk Csontváry Kosztká Tivadar életével...?

Úgy érezzük, hogy Csontváry festésze, írásos hagyatéka, profetikus küldetése a legtöbb ember számára nem, vagy csak részben ismert. Ezért egy, a teljes hagyatékat összegző, rendhagyó tárlat keretében megmutatjuk legtöbb alkotásának életnagyságú reprodukcióját, melyek eredeti-

jét Pécsen, Miskolcon és a Budavári Nemzeti Galériában tudnák csak megtekinteni az érdeklődők. A kiállítás alkalmával a festmények mellett írásos hagyatékanak legfontosabb üzeneteit is közvetítjük a látogatók számára.

A megnyitó ünnepségre a Bácskai Kultúrpalotában kerül sor október 13-án, szombaton 16.00 órai kezdettel. 1880-ban ezen a

napon hallotta az égi hangot, mely kijelölte útját, meghatározta küldetését. 2012. november 11-én ugyanitt egy Csontváry-konferencia kerül megrendezésre, mely alkalmával neves művészettörténészek, Csontváry-szakértők avatnak be Napút-festőnk rejtelmes belső világába.

Rác Zsolt Ferenc

Bácsország

Vajdasági honismereti szemle

Meghívó

A Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság tisztelettel meghívja Önt és érdeklődő barátait 2012. október 12-én 17 órára a Bácskai Kultúrpalota színháztermébe a Bácsország *Szecesszió a Délvidéken* számának bemutatójára, mely tiszteleg a 100 éves Szabadkai Városháza előtt.

A vendégeket köszönti Zsigó Róbert, Baja város polgármestere, országgyűlési képviselő. Ninkov K. Olga PhD. művé-

sztettörténész-főmuzeológus a Szecessziós kapcsolódásokról (Szabadka, Baja, Szeged...) tart előadást. A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei reprint sorozatához kapcsolódva Németh Ferenc, az újvidéki Fórum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője, helytörténész Debreceni Bárány Ágostont, a Délvidék első történetíróját mutatja be. A Bácsország legújabb számából a Bácskai Kultúrpalota

épülettörténetének egyik részéről mesél Fábíán Borbála PhD. történész, a Bácsország olvasószerkesztője.

Vendégeink ajándékba régi bajai képeslapokat kapnak. A helyszínen a Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei reprint sorozatának legújabb kötete is kapható lesz.

A bemutató után minden jelenlévőt várunk a fogadásra.

Védendő védtelenek: a homoki pimpó

Virágzó homoki pimpó

Közelkép a méhek által szívesen látogatott virágról

A fajgazdag zárt homokpusztai gyeptársulásokban, a szárazabb és laza talajú élőhelyeken, továbbá az utak szélén márciustól májusig virágzó homoki pimpó (*Potentilla arenaria*) esetenként ősszel is – leginkább októberben – bontogatja a szirmait. A rózsafélék családjába (*Rosaceae*) tartozó alacsony – 5-15 centiméter magasságú – élő növény vékony, hengeres szárai a talajon fekvő kúsznak, amelyet szétterülve, mintegy szőnyegszerűen fednek be. A száruk csak helyenként, akkor is inkább kisebb csomókban egyenesednek fel kissé. Az öt fűrészes szélű levélkéből álló, ujjasan tagolt és viszonylag hosszú nyélen ülő leveleket a csillagszörök szürkessé teszik, ha hozzájuk érünk, tapintásuk bársonyos. A magányosan álló sárga színű virágok ötszirmúak, utóbbiak szélük közepén kicsipetettek és formájukat tekintve talán leginkább szívre hasonlítanak. A növény porzóit szintén sárgák, a termés aszmag.

A homoki pimpó Baja környéki előfordulásáról többen szolgáltatott adatokat. A 20. század elején Hollós László bőven találta a bátai és a csatári dombokon (*Tolna vármegye flórájához*. In: Botanikai Közlemények. X. kötet, Budapest, 1911. 107. oldal), továbbá Prodan Gyula szerint a vármegyénkben sokfelé megfigyelhető (*Bács-Bodrog vármegye flórája*. In: Magyar botanikai lapok. XIV. kötet, Budapest, 1915. 229. oldal). Érdekesként érdemes megemlíteni, hogy a növényt az ártéri élőhelynek számító Gemenc Búvat erdőrézében meglelte dr. Tóth Imre (*Az Alsó-Dunaártér erdőgazdálkodása a termőhely- és az erdőtípusok összefüggése*. In: Erdészeti Kutatások. V. Budapest, 1958. 122. oldal). A homoki pimpót dr. Balanyi László a Baja melletti homokos területek számos pontján találta (*Botanikai gyűjtőútjaim*. Békés, 1987. 130. oldal), előfordulását a Bajai szőlőkben gyakran írta le dr. Jeanplong

József (*Baja flórája*. Kézirat, é. n. 4. oldal). Dr. Laki Ferenc az alábbiakat közölte a növényről: „E rózsafélék családjába tartozó növény szép sárga foltokat alkot szétterülő habitusa miatt. A bokodi úti parkerdő napsütéses nyiladékein, árokpartjain, többnyire az akác társaságában fedezhető fel március-április hónapokban.” (*Lágy szárú virágos növényeink*. In: Bajai Honpolgár, 1998. március 7. oldal) Cikkünk kísérő képei a Gólyasor melletti egykori szovjet katonai gyakorlóterren lévő termőhelyen készültek.

A Hoffmann–Wagner szerzőpáros 1907-ben megjelent *Magyarország virágos növényei* című könyve a pimpók számos fajtát írja le. A homokin kívül ismertetésre kerül a libapimpó (*P. anserina*), a kúszó pimpó (*P. reptans*), az ezüstös pimpó (*P. argentea*), a vérontó pimpó (*P. erecta*), a terebély pimpó (*P. patula*), az aranszínű pimpó (*P. pseudo-chrysantha*), a tavaszi pimpó (*P. viridis*) és a fehér pimpó (*P. alba*), de mellettük felsorolnak még más honi fajokat. Megemlítsékre kerülnek a pimpók népi elnevezései is: aranyal versengő, ezüstös vagy fehérhátú fű, felálló timpó, folyó pimpó, Isten abroszkája, kiterült pimpó, kinagyökér, köszvényfű, lúdpázsit, ötlevelű vagy ötujjúfű, pimponya, pipifű, terjedő pimpó, tormatilla, vad kinafű, vad varádics, vérfű, vér- vagy vérhasgyökér. Jól észrevehetően a legtöbb névadás alapja egyrészt a növény megjelenése, másrészt a régi szólásmondás: „Fűben-fában adta Isten az orvosságot”. A pimpók közül különösen a libapimpó ismeretes megbecsült gyógynövényként a Kárpát-medencében. Elődeink életük során szerezhettek olyan tapasztalatokat, amelyek alapján a növény megszártított leveles-virágos szárából főzött teát hatóanyagok okán aranyér, gyomor- és bélvérzésekre, továbbá ugyanezek fekélyeire, hasmenésre, különböző hurutokra, vérhasra, vérző fogínyre ajánlották. (Makay Béla:

Gyógyítás fűvel-fával. 15., 24., 27., 98., 152. és 231. oldalak)

Főképpen a 20. század utolsó negyedétől kezdve figyelhető meg a pimpók dísznövényként történő használata. Nemesített, sokféle színű fajtákat leginkább az otthoni sziklakertekben és a teraszok cserepeiben, dézsáiban, növényládáiban figyelhetjük meg. A kedvelt cserjés pimpó (*P. fruticosa*) példányai nyár elejétől egészen őszig virágoznak. A pimpók közepesen vízigényes növények, amelyek szemet gyönyörködtető virágaikkal és színeikkel hálálják meg a gondoskodást.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**